БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттингеш

ШЫН

1961 ч. АВГУСТ 19 СУББОТА № 196 (4986).

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

Өртээ 2 көп.

ТОКИОГА БОЛГАН УЖУРАЖЫЫШКЫНГА А. И. МИКОЯННЫҢ ЧУГААЗЫ

ТОКИО (СЭТА). ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазыныңбирги оралакчызы А. И. Микоянны «Япония—ССРЭ» ниитилелден чүректиң ханы болгаш өөрүшкүлүг байдал-биле хүлээп алган чоруун чүгле чоок өөнүктеринде ужуражыышкыны кылдыр санап болур. Чүс-чүс кижилер—политиктиг болгаш хөй-ниити ажылдакчылары, үлетпүр эәлери, чоннуң эң янзы-бүрү бөлүктериниң төлөөлекчилери «Токио—Кайкан» залга болган ол ужуражыышкынга киришкен.

Диңмиттиг адыш часкап турда А. И. Микоян чүве чугаалаан болгаш совет, япон улустарның аразында найыралды быжыглаарынче угландыр ниитилелдиң чорудуп турар ажыл-чорудулгазын бедин-биле үнелээн.

Ооң чугаалааны болза: «Совет кижилер силер-биле база-ла бир дөмей бистиң улустарның аразынга мөңге тайбыңы болгаш акы-дуңма чаагай кожа-хелбээ харылзааларны чедип алырынга сагыш-сеткилиниң ханызындан күзелдиг дээрзин силерге бүзүредип болур мен.

Иштики айтырыгларның талазы-биле боттарының чөрүлдээлериндентхамаарылга чокка, япон улуска салдарлыг бүгү-ле партияларның «Япония—ССРЭ» ниитилелде кады ажылдажылганы чөрүдүп турары биске онза таарымчалыг-дыр. Бо ниитилелде бүгү аңгылар төлөөлеткен деп чугаалаар ийик мен. Бо чүүнү дугайын чугаалап турарыл? Совет-япон найыралдың дугайында айтырыг—ол дээрге партийжи айтырыг эвес, ол дээрге аңгының айтырыы эвес—ол дээрге ниити националдың айтырыы бөлүр дугайын чугаалап турар-дыр».

Ийи чурттарның аразында харылзааларның таарыштырылгазының ам-даа туюлунга чедир эки тургустунмаанын сагындыргаш, А. И. Микоянның чугаалааны болза, япон-америк шериг керээзиниң чардынганы болгаш япон черде америк шериг базаларының бар турары бо херекке улуг моондак болган. «Ындыг болза-даа шоолуг эвес үе өртер, ынчангаш бүгү моондактар чайлаттынар, бистер өөнүктер, эң-не ак-сеткилдиг болгаш шынчы кожалар болур бис дээрзинге бүзүреп турар бис» деп ол демдеглээн.

ТЫВАНЫҢ АЖЫЛЧЫ ЧОННАРЫНЫҢ ЭҢ ЧУГУЛА СОРУЛГАЗЫ

С. К. ТОКА,
СЭКП обкомунуң бирги секретары

Бистиң улуг Төрээн чуртувус амгы үеде төөгүлүг хүннерни чурттап әртип турар. Улуг болгаш өөрүшкүлүг байырлалга—СЭКП-ниң XXII съездизинге бистиң партиявыс, бүгү совет кижилер белеткениң турар. Партияның болгаш чоннуң улуг сырый каттыжыышкыны, партияның мерген угаанныг иштики болгаш даштыкы политиказын база ооң ленинчи Төп Комитединиң кайгамчык улуг, үре-түннелдиг ажыл-чорудулгазын бистиң чонувустуң бир эп-сеткилдиг деткиишкини съездиге бүгү улустуң белеткелинде чаа күш-биле илергейлеттинип турар.

СЭКП-ниң XXII съездизи партияның болгаш бүгү совет улустуң амыдыралынга, бүгү делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң төөгүзүнге шылгарңгай черни әәлээр. Бистиң чурттувуска коммунистиг ниитилелди тургузарының программазын—партияның чаа Программазын съездиге хүлээп алыр. Коммунизмниң тургузуушкуну — хөй миллион ажылчы чоннарның дириг, чогаадыкчы херээ-дир. Ам болур съездиге белеткелдиң хүннеринде бүгү чурттаазы ышкаш, бистиң области политиктиг болгаш күш-ажылчы кайгамчык улуг көдүрлүүшкүнүн ынчангаш черле үрүм әзугаар болуушкун-дур.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Программазының төлевилели Тываның ажылчы чоннарының кайгамчык улуг өөрүшкүзүн болгаш патриоттуг чоргааралын болдурган. Коммунистиг ниитилелди тургузарының тодаргай аргаларын партияның чаа Программазы айтып, оокку чәәрби чылда Совет чурттуң хөгжүддезинин перспективаларын планнап, коммунистиг ниитилелдиң тургузуушкунунуң калбарган үезинде Коммунистиг партияның иштики болгаш даштыкы политиказының угланыышкының база утказынарын тодаргайлап турар. СЭКП-ниң Программазы бистиң партиявысты, бүгү совет улусту, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкинин чаа улуг идеяларбиле чепсеглеп турар. Программаның улуг болгаш өөдүр-чаагай кыйгырыы — тайбың, күш-ажыл, хостуг болгаш дең чорук, аас-кежин бистиң областың бүгү ажылчы чоннарының чүректеринге изиг өөрүшкүнү хайныктырган.

Совет Эвилелиниң хамаатызы ужудукчу-космонавт коммунист Герман Титовтуң «Восток-2» деп октаргай корабли-биле деннелге чок ужудуушкуну ол кыйгырыгның адаа-биле болдунган. «Делегейде социалистиг эң-не мурнакчы ниитилел тургузуунуң артык күштүү—Совет Эвилелиниң, бистиң әртемивистиң болгаш техникавыстың, бүгү улус ажыл-агыйының кайгамчык улуг чаа чедиишкиннери бо маадырлыг чорукта көстүп турар» деп СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Совет чазактың Кыйгырыында чугаалап турар.

Тайбыңга ынакшылдыг социалистиг күрүнениң өзүп турар күчүзү болгаш улуг-чаагайы әш Н. С. Хрущевтуң 1961 чылдың август 7-де Москваның радиозун болгаш телевидениезин дамчыштыр чугаазында база катап тодаргай илергейлеттинген. Чурттуң иштики болгаш даштыкы байдалын Совет чазактың баштыңы хандыр болгаш мерген угаанныг анализтеп чугаалаш, Совет чурттуң улуг чедиишкиннерин тодаргай айыткан. Коммунизм тургузукчуларының ажыл-ижи кайгамчык улуг чедиишкиннерлиг! Үлетпүр ниитизи-биле чедиишкинниг ажылдап турар. Чеди чылдың 2,5 чылының дургузунда бүдүрген үлетпүр продукциязы бүгү бешки беш чылдазындан хөй болган. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде кайгамчык эки чедиишкиннер чедип алдынган. **Бо чылын көдээ ажыл-агый продуктуларының чыылдазы Совет эрге-чагырганың кайы-даа чылдардаазындан хөй болур.** СЭКП ТК-ның Бирги Секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы әш Н. С. Хрущевтуң радио болгаш телевидение дамчыштыр чугаазы бүгү чурттуң болгаш бистиң областың ажылчы чоннарының изиг өөрүшкүзүн болдурган, партия болгаш чазактың иштики база даштыкы политиказын, бистиң Төрээн чуртувустуң ажыл-агый болгаш камгаланыр күчүзүн быжыглаар талазы-биле хемчегларин ажылчы чоннар бир эп-сеткилдиг деткип турар.

Тываның ажылчы чоннары, бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, СЭКП-ниң XXII съездизинге белеткенмишаан, бистиң партиявыстан әрткен маадырлыг оруун, ооң хөй чылдыг төөгүзүн, партияның XX болгаш XXI съездилериниң сөөлүнде Совет чурттуң кайгамчык улуг чедиишкиннерин чоргаарал-биле көрүп турарлар. Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунда, әртемнің болгаш техниканың хөгжүлдезинде, чоннуң чаагай чоруунун көдүрлүүшкүнүнде, бүгү делегейге тайбың дээш демиселде тиилелгелер болза, СЭКП-ниң әш Н. С. Хрущев баштаан ленинчи Төп Комитединиң шылгарңгай мерген угаанныг удуртулгазының түннелидир.

Бистиң партиявыстың ленинчи национал политиказының боттаныышкынының ачызында амы-тыны алдынган болгаш коммунизмниң дорт оруунче кирген бичии тыва улустуң чаартынып төрүттүнгенинин чижектеринден безин Коммунистиг партияның өндүр-чаагай болгаш шылгарңгай мерген угаанныг политиказының чаагай үре-түннелин көрүп болур. Улуг Октябрьның төлү—Тыва-га национал-хосталгалыг революцияның 40 чылы бо чылдың август 13-те болган, а 1961 чылдың октябрь 11-де Совет Тываның 17 чыл ою болур. Үе-хуусаа кыска-даа болза, бо аразында чаартылгалар кайгамчык улуг. «Социализмниң байаддарында нацияларның чечектелиишкини боттаныр, оларның бүрүн әргези быжыгып турар» деп Программада айытканы кайгамчыкла мерген угаанныг бодалдар-дыр. Ооң тодаргай фактызы Совет Тыва болуп турар, Тыва ам бүрүн үжүкбижиктиг чоннуң облазы болган. Шаанда көшкүн амыдыралдыг чоразан араттар ам сууржуң амыдыралче шилчип кирген, өглерни бажыңнар-биле солааннар, колхозтарда болгаш совхозтарда коллективтиг ажылдап, ажыл-агыйны машинаның бедик техниказынга болгаш көдээ ажыл-агый әртемнериниң чедиишкиннеринге үндезилээш хөгжүдүп турарлар. Ээн чыткан ховулар, карак четпес шынаалар хоорайлар болгаш суурлар-биле, үлетпүр бүдүрүлгелер болгаш культураның одаглары-биле ам шыттынган. Бүгү республикаларның болгаш областарның улам ыңайгы чечектелиишкини чүгле Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң акы-дуңмалышкы социалистиг нацияларының кады ажылдажылгазынга болгаш улуг өг-бүлезинге болдунуп болур дээрзин бистиң чуртувуска коммунизм тургузуушкунунуң идепкейлиг киржикчилери—тывалар кончуг эки билип турар.

Программаның төлевилелин бүгү совет улус-биле бир дөмей өөренмишаан, Тываның ажыл-ишчилериниң бодап турар кол түннели—ол дээрге, улам эки ажылдаарының, ооң-биле коммунистиг тургузуушкунну дүргедириниң, бистиң Совет Төрээн чуртувустуң күчүзүн база чечектелиишкинин быжыглаарының херээнге бодунуң күш-ажылының үлүүн киириниң әргежок чугулазының дугайында түннел-дир. Бистиң областың ажылчы чоннары боттарының социалистиг хүлээлгелерин күүсетпишаан, СЭКП-ниң XXII съездизин күш-ажылчы чаа-чаа тиилелгелериг уткуурун күзеп турарлар. Партияның удавас болур съездизинге алдар болдурган социалистиг чарыш будүрүлгелерде, колхозтарда болгаш совхозтарда улам калбарып турар. Төрээн чуртунуң мурнунга боттарының хүлээлгелерин күүседир талазы-биле кайгамчык эки түннелдерни чедип алган он-он коллективтер, будүрүлгениң чүс-чүс мурнакчылары область бар. Төөгүлүг чеди чылдың үшкү чылында алдынган социалистиг хүлээлгелерни долдур болгаш ажыр күүседиринче бүгү ажылчы чоннарның күзениишкиннерин моон сонгаар-даа улам-на эвилелдээри әргежок чугула.

Коммунистиг ниитилелди тургузарының кол негелделериниң бирээзи болза, чуртка азып-чем продукциязының әлбекшилин тургузары, аңаа бистиң ниитилеливистиң бүгү хереглелдерин бүрүн хандырары болур деп, Программаның төлевилелинде айтып турар. Ынчангаш, бистиң партиявыс хөй миллион улус массаларны тараа, эт, сүт, дүк болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа продуктуларын будүрерин шиитпирлиг көвүдедиринче эвилелдеп, организастап турар. Күрүнеге көдээ ажылагый продуктуларын садар планнарны бистиң область күүсетпейн баар ыңдыг факт-биле ынчангаш канчаннда эптежин шыдавас бис. Чижээ, сүт садарының чыл планын бистиң область 1961 чылдың август 10-га чедир чүгле 58,9 хуу, эт садарының чыл планын—47,4 хуу, а өвүр район сүт садар планын 54,1 хуу, эттиң планын—61,7 хуу, Бии-Хем район сүттү—53,3 хуу, этти—45,9 хуу, Улуг-Хем район сүттү—55,4 хуу, этти—37,3 хуу, Каа-Хем район сүттү—55,1 хуу, этти—36,5 хуу күүсеткен. Чамдык ажыл-агыйларның көргүзүглери бо саннардан-даа, әрткен чылдаазындан-даа кулу болуп турар.

СЭКП обкомунуң чоокта чаа болган пленуму Улуг-Хем, Таңды болгаш өске-даа районнарның колхозтарында база совхозтарында мал ажылының продуктуларының белеткелинде шыңгыы четпестерни айытқан болгаш күрүне планнарын чугаа чокка күүседиринче угланган әргежок чугула хемчегларни алырын районнарның удуртукчуларындан негээн. Эътти, сүттү, дүктү белеткээри—ажыл-агыйжы болгаш политиктиг эң чугула сорулга дээрзин кижи бүрүзү билир, ынчангаш көдээ ажыл-агый продуктуларының белеткелинде хожудаашкынны чайладыр дээш бүгү-ле хемчегларни алыры әргежок чугула.

Хой ажылын хөгжүдер айтырыгже онза кичээнгейни угландырар херек. Хой эдин болгаш дүгүн бүдүрер талазы-биле Тыва область Россия Федерациязында әлээн черни әәлеп турар. Ону барымдаалааш хойнуң тарып боозадылгазын болгаш шын эдериттирилгезин шын организастаары әргежок чугула. Бо дээрге, бистиң дайынчы сорулгавыс-тыр. Хойнуң тарып боозадылгазын организастаары дээрге—чүгле зоотехниктериң херээ-дир деп чамдык әштер санап турар, ол черле шын эвес. Хойнуң тарып боозадылгазын организаставайн тургаш, шээр малдың әрте, чогуур хуусаазында ооладашкының, хой эдин садар болгаш хой ажылын хөгжүдер планнарның күүселдезин хандырып шыдавас бис. Төрүүр хойларны ниити хойларның 65—70 хуузу чедир өстүрер болгаш дүктен база эттен аңгыда чүнү-даа бербейн турар иттерни шуут кызырар айтырыгны шиитпирлээри шээр малдың тарып боозадылгазы чокта чедип алдынмас. Хой ажылын хөгжүдериниң өң депшилгелиг хевири болур бот орулгачарылгалыг хойжу бригадаларның ажылынче онза кичээнгейни угландырары, бар бригадаларның организастыг ажыл-агыйын быжыглаары, чаа бригадаларны дидими-биле тургузары әргежок чугула. Өвүр районда тургустунган хойжу дөрт бригадаларның ажылынче чугула кичээнгейни амдыында угландырбаанда болза, ол бригадалар дүк кыргылдазының, хураган алырының, мал чемнерин белеткээриниң болгаш кажаалар тударының талазыбиле өске хойжуларга бодаарга эки көргүзүглерни чедип алганнар.

Мал ажылын улам ыңай хөгжүдери болгаш ооң продуктулуун бедидери малга быжыг чем-суурну тургузарындан хамааржыр дээрзи онзагай бүзүредиишкин чокка-ла билдингир. Ындыг болза-даа, мал чеминиң белеткелинин амгы чоруп турар байдалы шынгыы дувөрээзинни болдуруп турар. Малдың бөдүүн чемнерин белеткээр планны область август 10-га чедир чүгле 16,7 хуу, силосту—7,8 хуу, а Эрзин район малдың бөдүүн чемнерин—3,9 хуу, силосту—1 хуу, Тес-Хем район сигенни—9,9 хуу, а силосту шуут белеткеваан, Өвүр район сигенни—7,2 хуу, силосту—0,9 хуу, Таңды район сигенни—14,2 хуу, силосту—8,5 хуу күүсеткилээн. Мал чемнериниң белеткелинде шак ыңдыг дөндин хожудаашкын болза, чамдык колхозтарда болгаш совхозтарда ажылдың әргежок чугула организастыг чоруунун чок болуп турарының түннели-дир. Чижээ, Эрзин районда күш-ажыл кылып шыдаар колхозчуларның чүгле 17,8 хуузу мал чемнериниң белеткелинде киржип турар. Ол районнуң «Чаа орук» колхозунда күш-ажыл кылып шыдаар 447 колхозчулардан сиген кезилдезинде чүгле 82 кижи бар. Ол районнуң колхозтарында техниканың ажыглалы өң чавыс будүрүкчүлүг, «Кызыл сылдыс» колхозтуң мал чемнерин белеткээр трактор бригадазында тракторнуң сиген кестирер машиназы хүнде чүгле 3 га шөлдүң сигенин кестирип турар, а «Беларусь» деп трактор-биле чаңгыс аът дырбаажын сөөртүүп турар.

Таңды районнуң «Революцияның чалбыжы» колхозунуң «Кызыл-Боомда сиген кезер бригадазында колхозчулар ажылче әртен 11 шакта үнгеш, кежээ 5 шакта тарап чаныр турарлар. Ынчаарга дүштеки чемненилге бүдүн чартык шакты чарыгдап турарын барымдаалаар болза, ол бригаданың кежигүннери хүнде чүгле 4 шак ажылдап турар. Ында бригадир әш Попов болгаш колхоз даргазы әш Гудков олар күш-ажылдың ындыг «организастаашкыны-биле» әптежип келгеннер. Колхоз баштаар чери болгаш партия организациязы ындыг четпестерни чайладырынче угланган хемчегларни чүге албайн турарлары? деп айтырыгны дүрүм әзугаар салыр апаар. Чүге дээрге, малдың быжыг чем-суурумал ажылын хөгжүдериниң кол чүүлү дээрзин ол колхозтун удуртукчулары әштер Гудков, Петенев олар эчизинге чедир ам-даа билбээннер-дир.

Шак ындыг фахтылар өске-даа чамдык ажыл-агыйларда бар. Чижээ, Каа-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунуң Бүренде сиген кезер бригадазында колхозчулар хүнде кылып ажылының нормазын билбес, ажылче әртенгиниң 9 шакта үнгеш, кежээ әртежик 20 километр ыракта аалдарынче чаныр турар. Ол бригадада масса-политиктиг ажылды чорутпайн, күш-ажылга сонуургалды тургуспайн, ажыл нормазының күүселдезин хынавайн турар, учётту багай тургускан. Ол-ла районнуң «Совет Тыва» колхозунуң Чинге-Дагда сиген бригадазында ниитиниң чемненилгезин организаставаан, бригадир әш Чамбал-оол болгаш СЭКП райкомунуң төлөөзи әш Севен бо талазы-биле шиитпирлиг хемчегларни албаннар, а бригадада суг чок, ниитиниң чемненилгезиниң организастаттынмаанын колхоз даргазы әш Наксыл-оол билген хирезинде-ле боттуг хемчегни албаан, кижилер дугайында сагыш човавас, харыысалга чок чорукту болдурган. Бо бүгү четпестерни шиитпирлиг чайладыры, мал чемнериниң белеткелинің участок бүрүзүнге күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидеринге бүгү-ле байдалдарны тургузары әргежок чугула.

Мал чемнериниң белеткелинің талазы-биле мурнакчы бригадаларның дээре дуржулгазын калбаа-биле ажыглаар херек. Өвүр районда «Торгалыг» колхозтун Кадыл-Бажында механизастаттынган хойжу бригадазының сиген шөлүнде ажылының дуржулгазын чижекке ап болур. Бригадада 14 кижиден 8 колхозчулар сиген белеткелинде ажылдап турар. Август 10-да түннелди әзугаар алырга, ол бригада 89,6 тонна сигенни белеткеп, планын 44,8 хуу күүсеткен. Механизастаттынган болгаш холдун чепсек-хереклерин бригадада бедик будүрүкчүлүг ажыглап, ажылдың доктааттынган нормаларын кижи бүрүзү күүседип турар. Бригада ажылче әртен 6—7 шакта үнгеш, ажылды кежээкинин 8 шакта доозун турар. Ниитиниң чемненилгезин эки организастаан, а ажыл шагының сөөлүнде хүн бүрүнүң түннелдерин бригаданың кежигүннери чугаалажып, номчулгаларны, беседаларны дыннап турарлар. Мал чемнерин белеткээр планны август 20-де бүрүн күүседирин бригаданың кежигүннери шиитпирлеп алган.

Каа-Хем районда Ленин аттыг колхозтуң Ажыкта сиген бригадазының кежигүннериниң ортузунга ажылды эки организастаан. Кылыр ажылының нормазын болгаш хүнде ону канчаар күүсеткенин колхозчу бүрүзү билир. Нормазын ажыр күүсеткеннерге немелде төлевирни тыпсып турар. Бригаданың кежигүннери ажылды әртенгиниң 7 шакта эгелээш, кежээ 8 шакта доозун турарлар. Сиген шөлүнде әзулуг чурумну тургускан: хүнде үш катап чемненир таарымчалыг столовая, радио, солуннар, хөгжүм хереклелери, хол бөмбүү, бүрүү-биле дерип хереклеп демир оруннарлыг ниити чурталга бажыңы бар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, сигенчилериниң бедик будүрүкчүлүг ажылдарынга таарымчалыг бүгү-ле байдалдарны тургузуп берген. Ооң түннели—бригада мал чемнерин белеткээр планын август 10-га чедир 50 хуу күүсеткен.

Чаа дүжүттүң тараазын ажаап алыр ажыл областың районнарында калбарып турар. Бо чылын тараанын үнүжү бисте чаагай, Төрээн чурттуң шыгжамырынга 6,4 миллион пуд тараны киириринге бүгү барымдаалар бар. Бо дайынчы сорулганы шиитпирлээри—областың бүгү партия организациязының эң чугула херээ. Ындыг турбуже, бо чылдың август 10-да байдалды әзугаар алырга, областың колхозтарының хөй нуруузу дүжүт ажаап алышкынынга четпес белеткенгеннер. Областа ниитизи-биле тараанын 190, силостуң 36 комбайннары, хөй санныг жаткалар, тракторлар, автомашиналар, тараа арыглаар машиналар болгаш чүдүрүкчүлер, механизастаттынган шаннар, тараа кургадыр черлер септеттинмээн болуп турар. Дүжүт ажаап алышкынынга ылангыя Улуг-Хем районнуң ажыл-агыйлары эң четпес белеткенген. Районнуң колхозтарында болгаш совхозтарында тараанын 37, силостуң 9 комбайннары септеттинмээн, а көдээ ажыл-агый техниказының септелгезиниң шынары чавыс, «Найырал» совхозта септеттинген 9 жаткаларның 7-зин катап септээр ужурга таварышкан. Районда 6 мун га хире тараанны ангылай ажаап алыр арга-биле кестирип болур турбуже, дүжүт ажаап алышкынын эң оожум калбартып турар.

Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозу, Каа-Хем районнуң «Совет Тыва», «Тиилелге» колхозтары дүжүт ажаап алышкынынга белеткелди бо чылын эң четпес чорутканнар. Шак ындыг байдал Чөөн-Хемчик районнуң Сталин аттыг колхозунда болгаш өске-даа чамдык ажыл-агыйларында бар болуп турар. Дүжүт ажаап алышкынынга техниканың белеткелинде болгаш ажаап алышкында бо улуг четпестерни СЭКП обкомунуң пленуму айыткан болгаш ук четпестерни доп-дораан шиитпирлиг чайладырын чер-черниң партия, совет болгаш ажыл-агый органнарындан шыңгыы негээн.

Ам сорулга чүдел дизе, техниканы мергежилдиг ажыглаарында, тараанны чогуур үезинде чидириг чок ажаап алырында, көдээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге садар талазы-биле хүлээлгелерни долдур болгаш ажыр күүседиринде, колхозтарның база совхозтарның үрезин болгаш мал чеминиң фондуларынга хереглелдерин бүрүн хандырарында деп бистиң партиявыстың Төп Комитеди айтып турар. Планныг онаалгаларны болгаш алдынган хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседиринге бүгү байдалдар бисте бар—тараанның чаагай үнүш-дүжүдү, чоннуң политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүнү, партия болгаш чазактың үргүлчү көргүзүп турар улуг дузаламчызы. Дүжүт ажаап алышкынынга бүгү-ле курлавырларны бүрүн ажыглаар, колхозтарда болгаш совхозтарда ажыл кылып шыдаар бүгү кижилерни тараа дээш демиселче мергежилдиг эвилелдээр херек.

Көдээ ажыл-агыйда, колхоз, совхоз бүрүзүнде ажыл-херектиң байдалы дээш партия болгаш совет органнарның харысалгазы амгы үениң байдалдарында улам бедип турар. Бедик идейлиг чоруктун болгаш четпестерге болгаш частыыларга эштеш чок болурунуң өзүзүнга, социалистиг хүлээлгелерни күүседир, көдээ ажыл-агый продуктуларын дүрген болгаш арбын будүреринге бүгү-ле курлавырларны база аргаларны ажыглаар дээш эң-не идепкейлиг болгаш чүткүлдүг демиселдиң өзүзунга коммунист бүрүзүн кижизидери амгы үеде болуп әртин турар районнарның партия конференцияларының кичээнгейинин төвүнге турар ужурлуг. Партия конференциялары болза, чер-черниң партия организацияларының ажылын шүүмүүлелчи өзү-биле түннеп көөр, оларның ажыл-чорудулгазын эжиждер талазы-биле тодаргай хемчегларни айтыр хүлээлгелиг.

Партияның чаа Программазының болгаш Уставының төлевилелдериби-биле холбаштыр партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының ажылчорудулгазын ам эде тургузары, ол төөгүлүг документилерни бүгү коммунистерге, бүгү ажылчы чоннарга хандыр тайылбылары, бистиң бүгү ажылывысты СЭКП-ниң XXII съездизинге алдар болдурган социалистиг хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседиринче, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезин күштелдириниче угландырары әргежок чугула. Дүжүт ажаап алышкынын, мал чемнериниң белеткелин чедиишкинниг чорудары, күрүнеге тараа, эт, сүт, дүк болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа продуктуларын садар талазы-биле социалистиг хүлээлгелерни долдур болгаш ажыр күүседири—СЭКП-ниң XXII съездизинге бүгү чоннуң белеткелинге бистиң областың төлептиг салышкыны болур.

«Межегей» совхоз тараа кезилдезин ангылап ажаар арга-биле чорудуп турар. Ол ажылда чүгле лафеттиг жаткалар эвес, харын «С-6» комбайннар база киржип турар. Оларны ангылап ажаарынга таарыштыр эде дерээн. Ийиги трактор-хову бригадазында ажаап алышкынның 20 машиналарының иштинде эде дериттинген «С-6» деп 7 комбайн бар.

Комбайнерлер Е. Смирнов, С. Суворов, А. Чирков олар бедик көргүзүглерлиг ажылдап турар. Е. Смирновтуң агрегады ийи комбайн-биле ийи хүн иштинде 100 ажыг гектар тараны тавычалай кестирген.

ЧУРУКТА: Е. Смирновтуң агрегадында аныяк комбайнер А. Чирков кызыл-тас кестирип тур.

Фото Г. Сиротиннин.

Дүк садар планны күүсеткени-биле холбаштыр

Күрүнеге дүк садарының чыл планын хуусаа бетинде күүсеткени-биле холбаштыр партия обкому болгаш облкүүском «Тере-Хөл» көдээ ажыл-агый артелиниң эр, херээжен колхозчуларынга изиг байыр чедирген. Ооң-биле кады күрүнеге эът, сүт садарының чыл планының күүселдезин чоокку үеде доозарын, пландан ажыр дүк садарын улам ыңай үргүлчүлээрин, бодунуң ажыл-агыйын организас талазы-биле бүгү талалыг быжыглаар сорулганы күүседип, партияның төөгүлүг XXII съездизинге төлептиг ужуражырын партия обкому болгаш облкүүском идегээн.

ОБЛАСТЫҢ ТАРАА ШӨЛДЕРИНДЕН

Гектардан 20 центнер

ШУЙ. Бай-Тайга районда «Мурнакчы» колхозтуң шөлдеринде бо чылын тараанның үнүжү мурнуку кайы-даа чылдардан эки болган. Чаагай дүжүттү чидириг чокка ажаап алырынга белеткел база багай эвес. Колхозтуң санакчызы әш Енданның редакцияга дыннатканы болза:

— Дүжүт ажаап алышкынынга киирер 7 комбайннар, тодаргайларга: дөрт «С-6», ийи «СК-3» болгаш бир «Беларусь» чогуур ейүнде септеттинген. Ол ышкаш 3 шаннарны дерип кылган, тараа урар 2 складтарны септеп белеткээн.

Хертек Урбаа хову ажылының бригадазын ам 7 чылын улай эки удуртун келген. Дүжүт алышкынынга амгы белеткелди организастап башкарарынга әш Урбаа база багай эвес ажылдаан.

Колхоз бо чылын тараа культураларын 1560 гектарда тараан. Баштайгы ажаап алдынган тараалар болгаш үнүштүн амгы байдалы дүжүт гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 15 центнерден куду эвес болурун херечилеп турар.

«Мурнакчы» чаагай дүжүдүн ажаап эгелей берген. Аңгылап ажаар арга-биле кестирген 46 гектар арбайны бастырарга, ооң гектар бүрүзүнден дүжүт 20 центнер болган.

Баштайгы хүннерде

ИЙИ-ТАЛ. Чуртка тараа будүрерин улам көвүдедир, СЭКП-ниң XXII съездизинге белектиг ужуражыр дээш чарыш ховунуң ажыл-ишчилерин улам сорук киирип турар. Улуг-Хем районда Жданов аттыг колхозтуң тараажылары бо чылын чаагай дүжүттү өстүрген.

Колхозта парторганизация секретары Василий Бавунуң дыннатканын өзугаар алырга, 2400 гектарда тараа культураларының үнүжү гектардан ортумаа-биле 15 центнер дүжүттү ап болурун херечилеп турар.

Тараа ажаалдазынга белеткелин колхоз чогуур ейүнде дооскан. Чижээ, 7 комбайннар ам шупту белен, өске-даа кожулда машиналары, сортировкалар септеттинген. Ол ышкаш дөрт шаннарны чогуур ейүнде дерээн, тараа урар беш складтарны белеткээн.

Колхоз дүжүт алышкынын эгелей берген. Тараанын бышканына хамаарыштыр амдызында 3 комбайн агрегаттары кирген. Олар баштайгы хүннерде Салдамда 70 гектар ажыг кызыл-тасты аңгылап ажаарының аргазы-биле кестирген. Амгы кол кичээнгейни дүжүт алышкынынче угландырган.

Чаа дүжүттү ажаап кирипкен

СУГ-АКСЫ. «Сүт-Хөл» совхозтун Бора-Тайга салбырының шөлдеринде тараа быжып эгелээн. Ол участокта тараа культуралары 1600 гектар, ооң иштинден мурнап бышкан 100 ажыг гектар арбайны ажаап кирипкен.

Салбырның дүжүт алышкынынга белеткели багай эвес. Бышкан тарааларны 2 комбайн-биле шуут-ла ажаап эгелээн, а база бир 2 комбайн аңгылап ажаарының аргазы-биле кестирип кирген.

Тараанын үнүжү дыка чаагай, ону чидириг чокка, чогуур ейүнде ажаап, СЭКП-ниң XXII съездизинге чедиишкиннинг ужуражырынга Бора-Тайганың тараажылары бүзүредиг.

Марксизм-ленинизмниң тиилелгелиг тугу

—□—

„Правданың“ мурнуку үүлү

—□—

Амгы үе болза марксизм-ленинизмниң идеяларының тиилелгезиниң үези. Ол идеяларның тугунуң адаа-биле социалистиг лагерь чурттарының улустары чаа амыдыралды тургузуп, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкини өзүп, быжыгып турар. Марксизм-ленинизм болза хосталгаже, национал хамаарышпас чорукче, тайбыңче болгаш депшилгеже орукту улустарга чырыдып турар.

Марксисчи-ленинчи өөредигниң хандыкшылдыг улуг күжү чүдел дээрге бүгү делегейниң ажылчы чоннарының амыдыралчы эргеажыктарын, күзел-соруун болгаш үүткүлдерин ооң илергейлеп турарында болур. Коммунистиг болгаш ажылчын партиялар боттарының практиктиг база теоретиктиг ажылчорудулгазынга марксизм-ленинизмни ниитилел хөгжүлдезиниң чаа байдалдарынга үндезилээш, чогаадыкчы ёзу-биле байдып турарлар.

Марксизм-ленинизмни хөгжүткениниң болгаш байытканының үлегер-чижээ болза СЭКП-ниң ам болур деп турар XXII съездизинге көөру-биле киирип турар Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Программазының төлевилели болур.

Ол кайгамчыктыг документиде социализм тургузуушкунуның байлакшылдыг практиказы түннеттинген, бүгү делегейде революстуг шимчээшкиниң дуржулгазы барымдаалаттынган. Программа төлевилели болза бистиң партиявыстың коллективтиг угаан-бодалының тодаргай илерээшкини болбушаан, марксисчи-ленинчи эртемниң эртине-байлаанга шылгарангай салыышкын болур. Ында ССРЭ-ге коммунистиг тургузуушкунуң кол сорулгалары болгаш кол үе-чадалары айыттынган, делегейниң амгы үеде хөгжүлдезиниң эртем талазы-биле ханы анализи бердинген, социализмниң болгаш капитализмниң күштерининдезинүүр байдалы көргүстүнген, революстуг ажылчын шимчээшкининиң болгаш Азияның, Африканың, Латин Американың улустарының национал-хосталгалыг демиселинин кол угланыышкыннары тодараттынган.

Социалистиг ниитиледи тургускан, социализмни тургузар дугайында эртемни дуржулгага хынап көрген совет улустуң эрткен оруунуң Программа төлевилелинде кирген характеристиказы онза чугула ужурдуулалыг болуп турар. **«Программа төлевилелин өөренип көрбүшаан совет кижи бүрүзү, ылаңгыя хоочун салгалдың кижилери, сеелгү он чылдарның дургузунда чоннуң эрткен оруунче хая көрнүп боданыр. Экономика болгаш культура талазы-биле хожудаңгай чурт турганындан бистиң Төрээн чуртувус чоннуң тура-соруу-биле, күш-ажылы-биле улуг болгаш ыдыктыг чаагай эчис сорулгаже—коммунизмче орукту бир дугаарында салып турар күүлүг социалистиг күрүне болу берген»**—деп Н. С. Хрущев чугаалаан.

Социализмниң делегей системазының хөгжүлдезиниң дүрүм ёзугаар болур үүлдериниң ханы анализин Программа төлевилелинде кылган, социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарының чурт бүрүзүнүң дээди национал эрге-ажыктарынга дугжүп турар чангыс-эвиниң шиитпирлиг ролю демдеглеттинген. Чангыс аай делегей системазының составында социалистиг күрүнелерниң хөгжүлдези социализм тургузуушкунуның хуусааларын кызырарының болдунар аргаларын хандырып, төөгүнүң чангыс үезинин дургузунда кандыг-бир чергези-биле оларның коммунизмче хары угда шилчиринин перспективазын ажыдып турар.

Бүгү кижи төрелгетенниң чырыткылыг келир үези—коммунизм дугайында марксисчи-ленинчи өөредигни Программа төлевилели байыдып турар. Ниитилел амыдыралын организастаарының дээди хевири болур коммунизмниң делгеренгей тодарадылгазы марксисчи литературага ам бир-ле дугаар бердинген, коммунизмниң материал-техниктиг базазының тургузарының, социалистиг бүдүрүлге харылзааларын коммунистиг бүдүрүлге харылзаалары болдурарының, коммунистиг идейлиг чорук-биле, коммунистиг бүдүшчаңчылдың бедик принциптери-биле сиңниккен чаа кижини кижизидериниң оруктары көргүстүнген.

Төөгүнүң улуг оруктарын айыттыышаан, партия болза совет ниитиледдің коммунизмче шимчээшкинин тодаргайлап турар экономиктиг, политиктиг болгаш идеологтуг негелделерни бодунуң Программазында илередип турар. Социализмниң бүрүн болгаш туюлунга четкен тиилелгезин база коммунистиг ниитиледдің калбарыңы тургузуушкунунуң үезинче бистиң чуртувустуң керин хандырган пролетариат диктатуразының төөгүлүг ролюнуң марксисчи тодаргай анализин, социалистиг ниитиледдің ажыл-ишчилериниң бүгү улус организациязы болуп өзүп үне берген Совет күрүненің характеристиказын Программа төлевилелинден көрүп турар бис.

Империалистиг дайын кыпсыкчыларына удур бүгү-ниити тайбын дээш, янзы-бүрү социал системалардың күрүнелериниң тайбың кожахелбээ догуннаашкыны дээш демиселдин ол документиде айыттынган сорулгалары кедергей улуг, ужурдуалыг болуп турар. Совет Эвилелиниң Чепсектиг Күштерин болгаш камгаланыр аргалыын быжыглаарының эргежок чугулазын Программа төлевилели айтып турар. Империалистиг лагерьниң талазындан болуп турар дайын айыылы амдыызында хевээр артып турда, чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дужүрери амдыызында чедип алдынмаан турда, Совет күрүненің камгаланыр күүзүн Советтиг Төрээн чуртче семээн кандыг-даа дайынны шиитпирлиг болгаш бүрүнү-биле чылча шаварын хандырар деңнелге тургузары эргежок чугула.

Коммунизмниң тургузуушкунунуң калбарыышкынының үезинде партияның өзүп турар ролюн Программа төлевилелинде бүгү талалыг көргүскен. Социализмниң тиилээнинин болгаш совет ниитиледдің чангыс-эвинин быжыкканының түннелинде ажылчын ангының Коммунистиг партиязы бүгү улустың партиязы болу берген, ниитилел амыдыралының бүгү талаларына бодунуң угдан-баштаар салдарын калбарткан.

Чогаадыкчы марксизм-ленинизмниң ол улуг документизи болза кол утка-шынары капитализмден социализмче шилчилге болуп турар амгы үениң ханы билиишкини-биле коммунистерни, бүгү ажылчы чоннарны чепсеглеп турар. Капитализмниң хөгжүлдезиниң дүрүм ёзугаар болур үүлдерин ооң империалистиг үе-чадазында Ленинниң ажытканын барымдаалааш чаа барымдааларны ниитижидип түнневишаан, Программа төлевилели болза капиталистиг системаның ниити кризизинин үшкү үе-чадазының онзагай үүлдериниң дугайында чугула түннелдерни берип, делегейниң империалистиг системазы ханы болгаш чидиг чөрүлдээлерге таваржып турарын көргүзүп турар. Күш-ажылдың болгаш капиталдың антогонистиг чоруу, чон биле монополияларның аразында чөрүлдээлер, милитаризмниң өзүп турары империалистиг чурттарының аразында чөрүлдээлер, аныяк национал күрүнелер биле эрги колонизаторжу күрүнелериниң аразында үскүлежиишкиннер болгаш чөрүлдээлер база ең-не кол чүве—делегей социализмниң оккур өзүлдези—бо бүгү үүлдер империализмниң дөзүн турып, үрегдеп, ооң кошкаарынче болгаш өлүп дужеринче аппар чыдар.

Амгы үениң төвүнде делегейнин ажылчын ангызы болгаш ооң төлү—социализмниң делегей системазы турып турар. Делегейниң ажылчын шимчээшкини болза империализмге болгаш ажылчын ангының күрээлеңинде ооң чалчаларынга удур демиселдің улуг дуржулгазын чыып мөөннээн.

СЭКП Программазының төлевилели марксисчи-ленинчи теориянын улуг чаартыкчы күжүн көргүзүп турар. Буржуазия болаш ооң идейлиг бараан болукчулары болза марксизм-ленинизмниң өөредиин бужартадырын сан-түң чок ораддажып, аңаа удур «каттышкан походтарны» кылып, чер кырынга ооң тарап неп-тереэрин соксадыр дээш бүгү-ле күжениишкиннерин салып келгеннер. Ынчалза-даа оларның бүгү-ле ораддажыышкыннары хей болган. Ниитиледдің бурунгаарлаашкыныыг хөгжүлдезинге чаа үе бүрүзү марксизм-ленинизмге чаа-чаа бадытказынарны болгаш чаа-чаа тиилелгелерни берип турган. Ынчаарга хөй санныг буржуаз өөредиглер болгаш школалар төөгүлүг хыналданы тудуп шыдаваан, амыдыралдың бодунуң салып турганы айтырыгларга эртем талазы-биле харыыны берип шыдаваан болгаш берип шыдавас-даа турган.

Улус массаларны бодунуң соонче эдертип алгаш чоруштар ындыг идеяларны ам буржуазия идип үндүрер харык чок апарган. Ынчангаш буржуазия социалистиг тургузугну улам-на ажыы-биле нүүлдеп-мегелээр, коммунистиг партияларның политиказын болгаш эчис сорулгазын, марксисчи-ленинчи өөредигни хажыдар дээр ужурга таваржып турар. Коммунизмге удурланыр деп сылдаг-биле империалистиг реакция бүгү-ле мурнакчы болгаш революстуг чүүлду истеп сүрүп, ажылчы чоннарның хүрээлеңин чарарын, ажылчын ангының демиселче тура-соруун суларадырын ораддажып турар. Империалистиг буржуазиянның идеологтуг демисели бодунуң күжүн хамыктын мурнунда ажылчын ангыга болгаш ооң марксисчи-ленинчи партияларынга удур угланган.

Марксизм-ленинизмден ооң революстуг угаан-бодалын ап октаарынче, социализмниң хөрээнге ажылчын ангының, күш-ажылчы чоннуң бүзүрелин үзеринче үткүп турар янзы-бүрү оппортунистиг теорияларга, реформизмге болгаш ревизионизмге удур эптеш чок демиселге коммунистиг шимчээшкин өзүп база быжыгып турар. Коммунистиг партиялар болза ажылчын ангының улуг идеяларын чүгле камгалаарынга болгаш пропагандалаарынга эвес, харын-даа херек кырынга боттандырарынга боттарының арга-мергежилдиин көргүскеннер. Марксизм-ленинизм—делегейни революстуг ёзу-биле чаартыры дээш демиселге коммунистерниң дайынчы, тиилеттирбес тугу.

СЭКП-ниң чаа Программазының идеялары чаагай сеткилдиг бүгү-ле кижилерниң угаан-бодалынче болгаш чүректеринче орукту тывар. Ол документиде чарлаттынган коммунизмниң принциптери делегейниң бүгү чурттарында улам-на калбак массаларның угаан-бодалынче сиңнигип кирип турар. Коммунизм болза социал деп эвес чоруктан, мөлчүгделден, дайынның халаптарындан кижилерни чайладыр, улустарга тайбыңны, күш-ажылды, хосталганы, деп эргени болгаш аас-кежиин тургузуп турар.

ХООЧУН БАЛЫКЧЫ

Тожунуң «Совет Тыва» колхозунуң хоочун балыкчызы Кол Содунам бо чылын алдан харлаан. Назы-хары улгаткан-даа болза ол амдыгаа чедир колхозтуң эң дээре балыкчыларының бирээзинге санаттырып турар. Содунам ирей ылаңгыя балык тударынга, аңаа ажыглаар эт-херекселдеринге камныг чоруу-биле аныяктарга төлептиг үлегер-чижээн көргүзүп турар.

ЧУРУКТА: хоочун балыкчы Кол Содунам Азас хөлдүң эриинде четки септеп тур.

Фото **С. Феоктистовтуу.**

ОБЛАСТЫҢ СИГЕН, ТАРАА ШӨЛДЕРИНДЕ

□ □ □

Совхозтуң бир салбырында

АНЫЯКТАР БРИГАДАЗЫ

Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозунуң Дөн-Терезин салбырының сигенчилери малга хөй чемнерни белеткээр дээш сөөлгу хүннерде улуг күжениишкинниг ажылдап турарлар.

Ында школачылардан болгаш комсомолчулардан тургустунган бригада болгаш улуг улустарның коммунистер колдаан ийи кол бригадалары ажылдап турар.

Комсомолчулар болгаш школачылар бригадазы 100 тонна сигенни, 3250 тонна силосту белеткээр планындан августуң 10-га чедир сигенни 15 хуу, силосту 30 хуу күүсеткеннер. Ол бригадада К. Эрес-ооллуң звенозу социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп, мурнуку одуругда чоруп турар. Ук бригаданы Дөн-Терезин школазының башкызы А. Биче-оол удуртуп турар.

Бригадир башкы чүгле сиген белеткели-биле кызыгаарлаттынмайн, бригадада агитас-массалыг ажылды эки чорудуп, партияның Программазының болгаш Уставының төлевилелдерин таныштырып турар болгаш «Восток-2» кораблыге ужуткан Г. С. Титовтуң маадырлыг ужудуушкунунуң чедиишкинниг дооскаңының дугайында беседаларны чоруткулаан. Бригадада 60 ажыг аныяктар ажылдап турар.

Ынчалза-даа оларның аразында ам-даа ийи-чаңгыс кижилер күш-ажылдың сагылга-чурумун чөрчүп турарлар. Шолбан-оол, Синден олар үргүлчү ажылга озалдап үнүп, чамдык хүннерде ажылга үнмейн баар чүүлдер бар. Оларның ындыг чоруун автоклубтуң № 21 агитхуудузунда шыңгыы шүүмчүлээн болгаш оларны мурнакчыларның үлегери-биле ажылдаарынче кыйырган. Бригада транспорт-биле четче хандыртынмаанын база-ла ол агитхуудуста шыңгыы шүүмчүлээн.

МУРНУКУ ОДУРУГДА

Хол кадыыры-биле сиген кезикчилериниң эң улуу, хоочун коммунист Ооржак Хирбээ мынча деп чугаалаады:

— Бистиң бригада 800 тонна сиген белеткээр тургаш 225 тоннаны, 170 тонна силос белеткээр тургаш 250 тонна кылдыр ажыр күүсеттивис.

Коммунистерниң бригадазында 26 кижи ажылдап турар. Бригада планын август 25-тиң бетинде бүрүн күүседирин хүлээнген. М. Даизы-Белек, О. Чал-оол, О. Өлзей-оол болгаш О. Мавык олар хүн нормазын үргүлчү ажыр күүседип турарлар.

Бригадада агитмассалыг ажыл багай эвес тургустунган. Салбырда партия организациязының секретары эш К. Лопсан партияның Программазының болгаш Уставының төлевилелин таныштырып турар.

С. КОМБУЙ-ООЛ.

МАЛГА ЭЛБЕКШИЛДИГ ЧЕМ ДЭЭШ

БУЛУҢ. **(Телефон-биле).** Ниитиниң малына элбекшилдиг чем-суурну тургузар дээш Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозунуң ажыл-ишчилери бүгү-ле аргаларны ажыглап, кужениишкинниг ажылдап турарлар. Мал чеминиң белеткелинче киргенден бээр 570 тонна сиген сараттаттынган болгаш 1280 тонна силос салдынган. Ол болза белеткээр ниити мал чеминиң 40 ажыг хуузу.

Артельдиң хову, тудуг болгаш мал бригадалары звеноларда үстүп алган, аразында социалистиг чарыштыг ажылдап турарлар. Мал чеминиң белеткелиниң баштайгы он хонуунда, август онга чедир хову бригадазының эш Дамдынга баштаткан звенозу чүс ажыг тонна сигенни кезип, кургадып сараттаваш, социалистиг чарыштың бирги черин эзлээн. Звенонуң кежигүннери ажыл нормазын хүн бүрү 130—140 хуу чедир күүседип турар. Тракторист эш Шыдыраа агрегадының доктаамал ажылдаарын хандырып, хүн нормазын үргүлчү ажыгып турар.

Колхозта партия организациязы политмассалыг ажылды сигенчилер өртүзүнде күштелдирген. Бо хүннерде партияның Программазының болгаш Уставының төлевилелдерин, Н. С. Хрущевтуң чугааларын колхозчуларда ханызы-биле таныштырып турар. Чугула документилерни колхозчу ажыл-ишчилер таныышкаш мал чеминиң белеткелин дүргедедип, дужут ажаалдазын чидириг чокка чорудар хүлээлгелерни алган.

Белеткел чок пункт

Бай-Тайга районда тараалар бышкан. Чаа дужуттуң тараалының күрүнеге дужаарын «Тээли» совхоз, «Мурнакчы» колхоз белеткеп турар.

Ол ажылга Кызыл-Мажалыктың тараа хүлээп алыр конторазының Тээлиде салбыры белен эвес. Ооң девискээри безин аштаттынмаан. Цементилээн шөлчүтеш чок. Ийи муң тонна тараа кирер складтың ишти арыглаттынып, чугайлаттынмаан. Тараа кургадыр «Кузбасс» деп машина, тараа арыглаар үш сортовка үрелик хевээр. Тараанын өл-шыгын илередип, анализтээр лаборатория чок, автодензи үрелик.

Кызыл-Мажалыктың тараа хүлээп алыр конторазының директору эш С. Араптан Тээлиге каш удаа командировкалап четсе-даа, ол конторанын Тээли салбырын дужут ажаап алышкынынга белеткээр талазы-биле тодаргай хемчег ап шыдаваан. Чоокта Кызыл-Мажалыктан барган механик эш Тас-оол 3—4 хонукта аная кылаштап-кылаштап, артык кезектер тып эккээр дээш чоруткаш ол хевээр читкен.

Чаа дужуттуң тараалларын саат чок хүлээп алыры-биле ук пунктуну дүрген септээри күзенчиг.

И. КЕЛИК-СЕНГИ.

БАШТАЙГЫ ҮШ ХҮНДЕ

Чыраа-Бажы школазының коллективи Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң мал чеминиң белеткелинге идепкейлиг дузалажып турарлар. Он ийи кижи составтыг звено тургузуп алган, ында бир трактор быжыглаттынган.

Баштайгы үш хүнде звено 20 тонна сигенни кезип, сараттаан. Звенонуң кежигүннери ажыл нормазын хүн бүрү 125—150 хуу чедир күүседип турарлар.

О. ҮНДЕЗИН.

ХОВУ ТУРЛАГЛАРЫНЧЕ

Мал чеминиң белеткелиниң болгаш дужут ажаап алырының үезинде ажыл-ишчилерниң ортузунга культура-массалыг ажылдарны чорудары-биле көжүп чоруур 2 кинону, 21 кижи киржүүчилиг агиткультбригаданы райкүүскомнуң культура килдизи организастаан.

Автоклуб (эргелекчизи Кыргыс Уранхай) мал чеминиң белеткелиниң үезинде районнуң колхозтарының, совхозтарының бригадаларынга утка-шынарлыг, солун концерттерни көргүскен. Автоклубтуг агиткультбригаданың составында концерт көргүзүкчүлериниң аңгыда библиотекарь, медицина ажылдакчызы, баш таарыыр кижи, лектор, чурукчу, фотограф кижилер база бар.

Дужут ажаап алырының үезинде көжер киноларның ажылын улам эжиндеринче улуг кичээнгейни салган. Амгы үеде сиген шөлдеринде көжер киноларны чедирген. Ында киномеханиктер Иван Попов, Давыд Бухатов олар кызымаккай ажылдап турарлар. Чүгле көжер кинолардан аңгыда районнуң клубтарында турум киноларны база-ла ховуларже үндүрген. Киномеханиктер Черепанов, Белоусов олар хову турлагларынга кино көргүзүүн идепкейлиг, эки чорудуп турарлар.

Дужут ажаап алыышкынының үезинде агитбригадаларның ажылы улам күштелген. Ол бригадаларның удуртукчулары, клубтар эргелекчилери боттары арга-дуржулгазын солчуп турарлар. «Күш-ажылдың хосту» колхозта агитбригаданың ажылы эки. Агитбригада чоогунда турар колхозтарга концерттерни көргүскен.

Культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылдакчылары СЭКП-ниң Программазының болгаш Уставының төлевилелдерин чонга таныштырар ажылче идепкейлиг киришкен. Ыланғыя Торгалыг библиотеказының эргелекчизи эш Погрецева болгаш Ак-Туруг библиотеказының эргелекчизи эш Жукова олар СЭКП-ниң Программазының төлевилелин суурларның чурттакчыларынга болгаш хову турлагларында ажыл-ишчилеринге тодаргайы-биле таныштырып, эң-не мурнакчы ажылдап турарлар. Районнуң библиотекалары хову турлагларында 28 көжер библиотекаларны организастаан, ында номчукчуларның саны көвүдээн. Хову турлагларында агитхуудустарны үргүлчү үндүрүп турар. Арыскан клувунуң эргелекчизи эш Серен, Торгалыг клувунуң эргелекчизи эш Филиппов олар хову турлагларынга культура-массалыг ажылды калбарткан.

Ындыг-даа болза чамдык клубтар эргелекчилери ам-даа четпес ажылдап турарлар. Олар хову турлагларында культура-массалыг ажылды багай тургускан. Районнуң Культура бажыңы (директору эш Прудников уран үүл удуртукчузу эш Моровьева) культбригаданы ам-даа четче организаставаан.

Бо четпестерни узуткааш, дужут ажаалдазының үезинде культура-массалыг ажылдарны күштелдирери—бистиң районнуң культура ажылдакчыларының мурнунда чугула сорулга бооп салдынган.

С. ШИВИТ,

Улуг-Хем райкүүскомунуң культура килдизинин эргелекчизи.

МӨҢГҮН-ТАЙГАНЫҢ ЧЫЛГЫЧЫЗЫ

ОЧЕРК

Июль. Дал дүүш. Изиг болгаш ымыраалыг. Кырында ак-көк дээр, долгандыр кара ногаан артыш, шырыштарлыг онгул-чиңгил бүүрелчиннер, улуг-биче хөлчүгештер.

Улуг дөңнүң кырынга харап кээрим билек, чылгының киштээри, былгырары мырыңай-ла таваңгайым адаанда дет дыңнады. Канчаар-даа аажок ханы оюктуң шыныазында, мөөгү дет чаңгыс ак өг, ооң ындында, дожу ам-даа эрээлек хем унунда, нургулайында хүрерип кестүр чылгы девээлеп тур. Хонаштың хевирин көөрүмге барык-ла чүве дегбээн, чаа күр одарлыг. Дөвүнчүктей бадып орарым кадырның хары эрээш эриктели берген, ооң баарында чаш көк сиген, хек-даваны, өң-баазын чечектер-ле хөй.

Өгнүң эжии калбаш дээн соонда, Ортаа Азияның кижилеринге дөмей, тейинде довурзактыг, сырый кара чаак салдыг кижи үнүп келгеш, караан хүнден холу-биле дуглавышаан, ынай-бээр көргүзүнүп тур. Аңаа чоокшулап кээп, мендилештим.

— Мал-маган кайы хире тур монар?

— Ымыраа-сээк-ле албек болгаш туруп тур, дүмакым. Чылгы безин оттавайн турарын көрүп тур сен ыйнаан—дээш, менче хүлүмзүрүүрге, ооң хоюгзумаар улуг кара карактарын, бедик думчуун, кижи орту хире-ле назылыг күдер мага-бодун, хүрең шырайын ылавылап четтигиптим.

— Өгже моорланар—деп, чалавышаан кириптерге, ону эдериптим. Өг иштинде кедээзин көжегелеп каан демир орун, үлгүүр, радиоприемник, угулзалыг тыва аптаралар, солунсеткүүл, фото-чуруктар — шуптула эңме-секселиг, шевергин бооп көзүлдү.

Ооң кадайы шилгедек, ак диштерлиг кижи домбуда шайын кудуп, аъш-чем делген турда, бистиң аравыста албадал чок чугаа эгелээн:

— Ийет, Силерни чогум ким дээр ирги. Алыс чурттунар-ла бо бе?—деп, үстү берген чугааны үргүлчүлээрин эредим.

— Ийе, маңаа — Мөңгүн-Тайгага тывылган, доруккан, бөгүнге дээр ажылдап, чурттап чоруур кижи мен. Адымны Метпээ Салчак Дуктуг-Чаак дээр чүве.

— Каш чыл чылгычылап турар силер?—деп, улам сиңниктим.

— «Малчын» колхоз тургустунганындан бээр, амыгаа чедир, барык сес чылдың нүүрүн көрүп тур мен. Чылгыга таарымчалыг серииннодар бооргa, маңаа чоокта чаа кежүп келген мен. Терең оът-сигенниг, магалыг-ла чер бо—деп, ол хөөреп олур.

Шынап-ла, ооң оозун чөпсүнмес аргам чок болду. Өг дүндүүнде көстүп турар көрзагар, менги шыпкан чалымнарда чечек баштаан те, чуңманың бараанын көртеш магадап олурдум.

— Силернин хайгааралыңарда чеже, кандыг чылгы барыл?—деп, сонуургадым.

— Хайнак-Хүрең дээр аскырымны санаваска, мугур-ла үжен төрүүр белер бар. Олар ам бүрүн оолдаан. Кулуннарны бүрүн камгалап ап, чылгычы Салчак Дада-биле чарышка дээре көргүзүгү чедип алыр аргалыг болган мен.

Ооң оожум болгаш бүзүрелдиг унунде сорулгаже чүткүлду, ажылда харыысалганы, аңаа ынакшылды эскерип билири берге эвес.

— Кандыг-даа малдың төлүн менди камгалап алыры—амыр эвес херек болгай. Силернин чедиишкиннеринерниң кол-ла чылдагааны чүдел, акым?

— Берге дээрин-не чөп. Ынчалза-даа кандыг-бир чажыт туруп болур деп чугаалап шыдавас мен — дээш, таакпызын хаш соруулдуг данзазынга тип, кывыспышаан, кезек боданып ора үргүлчүледи:

— Менде кандыг-даа хуулгаазын чүве чок. Бүгү-ле чылгычылар-биле бир дөмей хөделип турар мен. Дөрт кижи: мен, Шыырап, Аскак-оол, Дагба—бистиңнер аравыста мындыг быжыг чаңчыл бар: кыш шагда шупту чаңгыс черге каттыжып алгаш, чылгыны эзлчежип кадарар улус бис. Шак ынчаар соок, шуурганның үези эрткиже чедир эң-не ыжык болгаш оттуг черлерге одарладып турган малдың күш-деңгелин хевээр арттырарын хандырып турар бис. Кажан бе кулуннаар өй чоокшулап орда терең оттуг, оргу одарларны шилип алыр бис. Аш, соок, доңат, берт—бо бүгү малды кулун салырынга чедирери чайлаш чок. Ынчангаш ону болдурбас төлээде, кулунну камгалап алырынга белеткел, төрүлгенин түлүк өй-ийнге эвес, харын ооң ырак мурнунда чоруттунган турарын бодаар апаар. Белер төрүп эгелээр үе чоокшулап олурда, ам-на тус-тузунда хуваашкылап алыр бис. Ынчан эвээш коъданга одар-даа четчир, үе-даа таарымчалыг, кижи бүрүзүнүң ажылыдаа чаңгыс аай, тодаргай апаар. Ынчан чылгычы бүрүзүнден негеттинер кол-ла чүве—доктаамал хайгаарал, эки одарладыышкын, чылыглаашкын дээрзин утпаза чогуур.

Часкы когурум, соок үезинде чаа төрүттүнген кулун дегдире бербезин дээш, чавынчакты (шуглакты) үргүлчү хереглеп турар мен. Чогум-на харын ол үеде эмчилер-биле сырый харылзажып, сырыңгыга удур хемчегларни баш бурунгаар ап чорударын боттандырып турар мен. Ынчангаш мен-не бодаарымга, доктаамал хайгаарал, чөп ажаалда, малдың одар-суггарылгазын шын таарыштырары ооң баш саныын көвүдедип, өстүреринин байгы-ла чажыды мында деп билир мен.

Чылгы кастынып оттаарлар. Ынчангаш ол кышкы одарның хөй кезиин кастынып оттаар ужурунда, хөртүктүң кадыг, чымчаан чылгычы кижи барымдаалаары чугула деп саналаар мен. Бир эвес ону херекке албайн, душкан-на черинге кастындырып одарладыр болза, мал дуюгзурап, ооң уламындан чудаар ужурга таваржыр болгай. «Инектиң суду—дылында» дижир болгай, мен ону чылгаа хамаарыштыр, кулуннуң тыны эзинин азыралында деп чугаалапсымза онза буруудай бербес боор мен деп бодаар мен.

Чылгы—черле ажыктыг мал. Мунар, тырттар куш боордан аңгыда тергиин эки чиш-тир. Н. С. Хрущевтуң чылгы мал эъдин эки колбаса кылдыр үнелеп чугаалааның сактып келгеш, улам-на сорук кирердир мен. Ниитиниң элбекшилинге бичии-даа бол үлүүм база кирип турарын медереп билгеш, аңаа чоргаарланыр-дыр мен—деп, ол сеткилиндеп чугаалады.

— Мынча үениң дургузунда чылгычылап келгеш, колхозка чеже мал өстүрүп бербээн деп силер. Ол талазы-биле шаннал-макталынар кандыгыл?—деп, сонуургадым.

— Мээн күш-ажылымны колхоз баштаар чери болур-чогууру-биле үнелеп, ол дээш янзы-бүрү өртектиг шанналарны тыпсып турарын чажыргаш-даа канчаар. Ол ышкаш, партия райкомунуң болгаш райкүүскомнуң Хүндүлел бижиктеринге чаңгыс удаа эвес төлептиг болган мен. Ол мээн күш-ажылым дээш үнелел-дир. Ча, дүнмай. Чугаа-даа көвүдеди, серииннодар дүштү. Мендаа чылгымны харагалзап көрейн—дээш өөнден чиги-биле үнүп чорупту. Мен ооң соондан үнүптүм. Чылгычы тыва эзер-чүген дериглиг калдар аъдынга олурупкаш, Хартыга дээр ыдын эдерткеш, чараш бойдус-биле үн алчып ырлавышаан, чылгызынче хаптыы:

Бөлүк чылгым оттаар чери—
Мөңгүн-Тайгам оюктары,
Төкпес кежиим үнер дөзү—
Бөдүүн ижим үре-түңү.

Саая МАЙНАК,

Мөңгүн-Тайга, «Малчын» колхоз.

Кызылдың бус-турбина станциязының электри цегинин он айларның планныг онаалгаларын октябрь 17-де, чыл планын декабрь 5-те күүседир деп хүүлелгеннеп алгаш ам олар күжениишкинниг ажылдап турарлар.

Чурукта: электри цегинин ажылчыннары М. Котельникова, Л. Клейкин, В. Котовшиков, А. Григорьев олар партияның чаа Программазының төлевилели-биле таныжып турлар.

Тыва автономнуг областа хөй ургларлыг иелерни „Иениң алдары" орденнер болгаш „Иениң медалы" медальдар-биле шаңнаар дугайында

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаары болза:

Тос ургларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Ондар** Анай-көк Майдановна—Таңды районнуң «Тиилелге» совхозунуң ажылчыны.
2. **Ондар** Бичии-уруг Караламаевна—Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң колхозчузу.
3. **Сат** Хорлуу Дадаевна—Чөөн-Хемчик районнуң Сталин аттыг колхозунуң колхозчузу.
4. **Седип** Болдаш Ортун-ооловна—Бай-Тайга районнуң «Малчын» колхозунуң колхозчузу.
5. **Чөгзэ** Бичии-уруг Делгеровна—Бай-Тайга районнуң Бай-Тал көдээ Совединде өг-бүле ээзи.

Сес ургларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Калинина** Ефросинья Гордеевна—Таңды районнуң Бай-Хаак суурда өг-бүле ээзи.
2. **Кол** Аалчымай Середоловна—Тожу районнуң Азас көдээ Совединде өг-бүле ээзи.
3. **Күзенек** Тарима Хоятьевна—Тожу районнуң Ий көдээ Совединде өг-бүле ээзи.
4. **Куулар** Байыртан Шыыраповна—Чөөн-Хемчик районнуң Чадааныың дуржулга станциязының ажылчыны.
5. **Ловаа** Богдан Норжумаа—Эрзин районнуң «Мөрен» колхозунуң колхозчузу.
6. **Монгуш** Сенмит Хунаовна—Чөөн-Хемчик районнуң Чадааныың дуржулга станциязының ажылчыны.
7. **Монгуш** Серен Аймынаровна—Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң колхозчузу.
8. **Монгуш** Серенмаа Нанзатовна—Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң колхозчузу.
9. **Нагибина** Мария Федоровна—Тожу районнуң Сыстыг-Хем көдээ Совединде өг-бүле ээзи.
10. **Ондар** Шужук Аражыковна—Чөөн-Хемчик районнуң Чадааныың дуржулга станциязының ажылчыны.
11. **Салчак** Хола Достайгановна—Бай-Тайга районнуң «Тээли» совхозтуң ажылчыны.
12. **Суге-Маадыр** Калдар Сыргыт-ооловна—Бай-Тайга районнуң Кызыл-Даг көдээ Совединде өг-бүле ээзи.
13. **Чангаа** Ондар Кененовна—Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң колхозчузу.
14. **Шаннаамай** Кыңгылай Даргыйбановна—Тожу районнуң Ий көдээ Совединде өг-бүле ээзи.
15. **Шульбеева** Полуферия Илларионовна—Каа-Хем районнуң Сарыг-Сеп көдээ Совединде өг-бүле ээзи.

Чеди ургларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Даңзы-Белек** Елизавета Ховалыговна—Таңды районда өг-бүле ээзи.
2. **Дендип** Маады Сандыевна—Бии-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунуң колхозчузу.
3. **Дойбу** Маады Сереновна—Бии-Хем районнуң «Искра» колхозунуң колхозчузу.
4. **Долзатмаа** Хомушку Тамбайевна—Бай-Тайга районнуң «Кара-Хөл» колхозунуң колхозчузу.
5. **Дүгер** Салчак Хойлукайовна—Бай-Тайга районнуң «Малчын» колхозунуң колхозчузу.
6. **Иргит** Сержинмаа Баяновна—Бай-Тайга районнуң Бай-Тал суурда өг-бүле ээзи.
7. **Куулар** Кангык Девекооловна—Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң колхозчузу.
8. **Лопсан** Сюрюн Санакпановна—Бай-Тайга районда өг-бүле ээзи.
9. **Монгуш** Хуруулдаа Сундуйовна—Чөөн-Хемчик районнуң Чадааныың дуржулга станциязының ажылчыны.
10. **Ондар** Донанмаа Бошкажыковна—Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң колхозчузу.
11. **Ондар** Нордуп Даваовна—Таңды районнуң «Тиилелге» совхозунуң ажылчыны.
12. **Ондар** Шагар Онгакпановна—Таңды районнуң «Тиилелге» совхозунуң ажылчыны.
13. **Ооржак** Белек Дастанмаовна—Чөөн-Хемчик районнуң Чадааныың дуржулга станциязының ажылчыны.
14. **Очурова** Каржымаа Допаевна—Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң колхозчузу.
15. **Саая** Серенмаа Комбуевна—Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң колхозчузу.
16. **Сарыг-оол** Анастасия Федоровна—Каа-Хем районнуң «Бурунгаар» колхозунуң колхозчузу.
17. **Таргын** Хомустаар Биче-Ламаевна—Бай-Тайга районнуң Бай-Тал суурда өг-бүле ээзи.
18. **Успун** Сүрүн Шыыраповна—Бай-Тайга районнуң «Малчын» колхозунуң колхозчузу.
19. **Ховалыг** Бопуяк Дунмаадановна—Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң колхозчузу.
20. **Шембүл** Сенмит Бурушкаковна—Бай-Тайга районнуң «Малчын» колхозунуң колхозчузу.

(Уланчылыг).

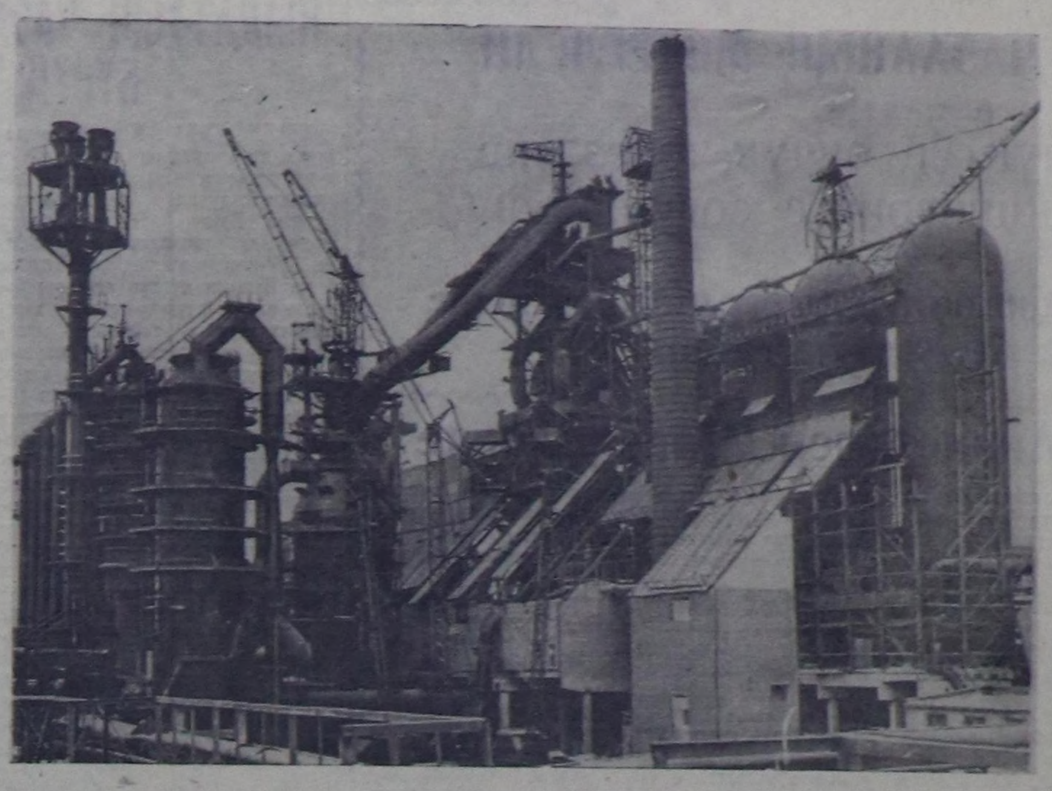

ТУЛА. Дайын мурнунуң беш чылдар планнарында тургустунган Новотульскийниң металлургия заводу чаартынып база калбарып турар.

Чеди чыл дургузунда ол техниканың эң чаа чүүлдери-биле дериттинген эң улуг металлургия бүдүрүлгелериниң бирээзи болу бээр. Удавас ажыглалга кирер № 1 домна суугунуң чаарты кылыышкыны доступ турар.

ЧУРУКТА: чаарты кылып турар № 1 домна суугунуң ниити хевири.

Фото П. Масловтуу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Санал-оналды барымдаалаар

Бай-Тайга районнуң «Кара-Хөл» колхозунуң колхозчулары боттарының ниити хуралында колхозта автомашиналарны, тракторларны болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа машиналарын камныг болгаш бүдүрүкчүлүг ажыглаарын колхоз баштаар черинге саналдаан.

Ындыг турбуже колхоз баштаар чери ол корум-чурумну амга чедир тургузуп шыдаваныдан машиналарның, тракторларның үрелир, харын-даа ажыглалдан шуут үнүп турар чоруу колхозта үргүлчүлевишаан. Колхозта санаттынып турар 5 автомашинадан «ГАЗ-51» деп үш машина, 4 трактордан ийи трактор үрелген, ажылдаар аргажок байдалга четкен.

Колхозта техниканың эдилелин, ооң септелгезин уштап-башкарар механик кижи чок. Ынчангаш машиналарның хайгааралы, эдилели улам дорайтап турар. Оон ынай чиик машина чолаачылаар кижи чок турган. Колхоз даргазы эш Очур агроном В. Монгушту чиик машина чолаачызы кылып алган. А эш Монгуш агроном хүлээлгезин уттупкан халдып турар.

Колхоз баштаар чери колхозчуларның саналдарын үнелеп көрүп, машиналарның ажыглалынга шыңгыы хайгааралы тургускан болза мындыг байдал турбас ийик.

Колхозта машина-техника ажыглалын, ажаалдазын эжижидери колхоз баштаар черден негеттинип турар.

К. ДОЙНУҢ.

Фермада четпестерни чайладыр

«Межегей» совхозтуң Кара-Булуң сүт-бараан фермазының саанчылары сүт бүдүрерин көвүдедир талазы-биле алган хүлээлгелерин чедишкинниг күүседир дээш организастыг ажылдап, эки көргүзүглерни чедип ап турар.

Чартык чылда безин чамдык саанчылар бир инекке онаштыр хөй сүттү сагган. Чижээ, Матрена Хроменко бир инектен 1412 кг, Зоя Никифорова—1343 кг, Оюн Чыртакай—1311 кг сүттү сагган.

Ындыг болза-да фермага сүт саалдазын улам көвүдедиринге шаптыктыг чамдык четпестер бар. Маңаа электро саалда агрегады кол хамааржыр. Ол агрегат эрткен чылын үрелген. Ам үеде ажыглаттынмайн турар. Бир эвес ону ажылдадып, ажыглаар болза саанчыларның күш-ажылы чиигээр болгаш сүт саалдазы-даа көвүдээр.

Оон ынай, саанчыларның чарыжын доктаамал түңнеп үндүрер, оларга лекция, беседа кылыр ажыл боттанмайн турар. Ооң түңнелинде ажылга харыысалга чок, арага-дарыже хандыкшыыр чорук ферманың чамдык ажылдакчыларындан илерет турар. Чижээ, саанчы Кудинова эзирик инек саап, сагган сүдүн төп турган таварылга бар.

Салбырның эргелекчизи эш Щелков, ферма эргелекчизи эш Ваганов болгаш партия организациязы Кара-Булуң фермазында четпестерни дарый чайладырынче угланган хемчегни алыры негеттиниш турар.

В. ШОЙЛАА.

АНЫЯК ЧОЛААЧЫГА

Бодумнуң тускай мергежилиминиң аайы-биле областың бүгү оруктарынга чоруп, районнарның, колхозтарның төптерин эргип турар кижи мен. Машиналыг шаккшагы-биле хап орда-ла төнмес суурлар хамаанчок, малчынның өө безин көзүлбес, зонзиргей оруктар дыка хөй болгулаар. Шак ындыг оруктарга чамдыкта чолаачы машиналын доктаадып алгаш, моторнуң халывын ажыткаш, ында бир-ле үрелиишкин дилеп, муңчулуп олурары бо-ла таварышкылаар болгай. Ол чолаачының чанынга хап келгеш: «чүү болду моң?—деп айтырыгга колдуунда-ла мынчыг харыы дыңнаар боор чүве:

— Хенертен генератор электри тогу бербестээн, мотор ам чүгле аккумуляторлардан энергия ап өгеледи, үрелиишкинни тып чададым.

Чүгле аккумуляторга идегээн чоруптарынга чолаачы дидинмес, ооң оозу-ла чөп. Чүге дээрге, моторнуң ол кол болгаш үнелиг кезээ үрелип калыр болгай.

Дуржулгалыг чолаачы автомашинаның моторунга үүрмек үрелиишкиннің чылдагаанын тыпкаш дораан эдип алыр, а аныяк чолаачылар моторнуң электри системазын эки сайгарып билбезинден, орукка бичии үрелиишкиннерни чайладып чадаш, хөй-ле үе-шакты халас эрттирер ужурга таварлажыр апаар.

Он сес чылдар дургузунда чолаачылап келген дуржулгам мени элээн хөй чүүлдерге өөреткен. Автомашинаның моторунуң электри системазында эң-не нарын болгаш үрелиичел кезек реле болгай. Ынчангаш реле үрелгенде ону катап эдип алырының дугайында бодумнуң сүмемни аныяк чолаачыларга чедирери ажыктыг боор деп бодаар мен.

РР—24 деп маркалыг реленің үрели бээрининг бир нол чылдаганы болза, дүргедикчи долгагның удаазыны өртенгеш үстү бээри болур. Шак ол дүргедикчи долгагның кырында база бир долгаг (ток кызыгаарлакчызының долгаа) бар болганда, орукка чорааш ооң үрелиишкинин чайладыры барык болдунмас. Ынчалзада үрелиишкинни түр чайлаткаш, орукту уламчылап чоруптары аажок бөдүүн. Дүргедикчи долгагны моторнуң электри четкизинден шуут адырып каапкаш, электри тогу ону дамчып эртпес кылып алыр, ол-ла.

И. ЦЕЛИШЕВ,
бирги класстың чолаачызы.

УДУРТУЛГАНЫ УЛАМ КҮШТЕЛДИРЕР

Бай-Тайга районнуң «Малчын» колхозунда парткомнуң чоруткан ажылының дугайында илеткелди коммунистер боттарының отчёт-соңгулдалыг хуралында чоокта чаа чугаалашкан.

СЭКП ТК-ның январь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир хүлээлгезин күүседиринче колхозчуларны организастаар талазы-биле партком чамдык ажылдарны кылган. Оон түңнелинде колхоз күрүнеге эзт, сүт садарының чартык чыл планын чедиишкинниг күүсеткен. Ниитиниң малының баш санын өстүрериниң планын: мыйыстыг бода малдыын—103, хойнуун—108, өшкүнүүн—121 хуу күүседирин чедип алган.

Мал ажылын хөгжүдер, ооң продуктулуг чоруун бедидер дээш могаг-шылаг чок демисежип турар мурнакчылар хөй. Хойжулар эштер Кула, Молдавай олар бо чылын төрээн бүгү хойларының чаш төлүн бүрүн камгалап өстүргеннер. Хой бүрүзүнден-не 2,2—3,4 кг дүктү хойжулар эштер Доржу, Одай-оол, Бады олар кыргып алган. Сарлыктан сүт саалдазын көвүдедир дээш саанчылар Удук, Күске олар база кызымаккай ажылдап турарлар.

Ооң-биле чергелештир, парткомнуң мал ажылынга удуртулгазында улуг четпестерниң бары илерээн. Ниитиниң малының ажаалдазының четпезинден ооң чидирии улуг боорун үргүлчүлеп турар. Бо чылдың бирги чартыында колхозтуң 3259 баш улуг, биче малдары өлүп хораан, эштер Доскаар, Комбу, Довукай ышкаш чамдык коммунистерниң кадарган малында безин чидириглер улуг болуп турда, партком оларның дугайында тодаргай хемчег албайн келген. Ол ышкаш, хойжу Чамзыран 259 баш, Балды 80 баш ирттерни боттарының харыысалга чогу-биле чидиригге таварыштырган чорук колхозтуң баштаар чериниң талазындан малчын кадрларны шилип алырынче кичээнгейни шуут кошкатканын херечилеп турар.

Колхоз бо чылын күрүнеге 72 тонна дүк садар хүлээлгелиг тургаш, баштайгы кыргылдада чүгле 48 тонна дүк сатган. Ам 24 тонна дүктү кыргыыр сорулга тургустунуп турар. Бо четпес чорук колдуг чылдагааны — кыргылданы организас чок чорутканында. Дүк кыргылдазын септелге чок агрегаттарбиле чорутканындан дүктүң чидирии улуг болган. Чамдык хойжуларда дыка хөй хойнуң дүгү кыргыттынмайн барган.

Малдың уксаазын эжижидер айтырыгны колхозтуң баштаар чери, партком болгаш Каргы көдээ Советтиң күүскому амга чедир чугулалап көрбейн турар. Бо чылын 14 муң баш хойну, 200 баш сарлыкты тарып боозадыр дугайында үрелел станциязы-биле керээни чарган турда, бо хүнге чедир чүгле 30 хой, 20 сарлык тарыттынган. Мал тарып боозадыр пунктулар септеттинмээн болган.

Ниитиниң малынга быжыг чемсуурну тургузар талазы-биле ажыл кончуг четпес организастаттынган. Августуң эгелинге чедир сиген кезилдезинге 30-не кижи үнген, чүгле 6 тонна сиген белеткеттинген турган. Ак-Адыр, Шегетей, Каргы-Бажы деп черлерде көк сула тарыырынга кайгамчык эки ховулар бар турда-ла колхоз бо чылын 500 га сула тарыыр планныг тургаш, чүгле 330 ажыг ганы тараан. Бо культураны тарыырынга чайгы чер аңдарылгазы чоруттунмаан, а колхозта 5 чаа тракторлар ажыглал чокка дадарып чыдар.

Колхозтуң баштаар чери школазының оттулар ыяжын амдыгаа чедир чогууру-биле белеткеп бербээн. Ол ыяштарны чүгле машинага чүдүрерине таарыштырган чудуктар белеткээн, а ону хирээлеп, токпактаар ажыл чоруттунмайн турар. Колхоз бүдүрүлгезинге партийжи удуртулганы четпес боттандырган дугайында парткомнуң секретары турган эш Д. Очур-оол, бюро кежигүнү турган эш Сади оларны коммунистер шыңгыы шүгүмчүлевишаан, илерээн четпестерни шиитпирлиг чайладырын негээннер.

СЭКП-ниң XXII съездизинге төлептиг ужуражып, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир талазы-биле алган социалистиг хүлээлгелерин эрестиг күүседиринче, ниитиниң малының быжыг чем-суурун тургузарынче база кыштаглаашкынга үлегерлиг белеткениринче бүгү колхозчуларны улам-на сырый организастаар хемчеглерни айыткан доктаалды хурал хүлээп алган.

К. ЧҮЛДҮМ.

Ажыглалы багай

«УТКА 25 чылы» совхоз чамдык тракторларны, комбайнарны болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа машиналарын бүдүрүкчү чок ажыглап, оларның үрелгеннерин дүрген септеп, ажыглаар талазы-биле кошкак кичээнгей салып турар.

Бо дугайын чамдык фактылар херечилеп турар. Кара-Чыраада бирги ховы-трактор бригадазынга хамааржыр «МТЗ-5Л» деп бир трактор үрелгениниң бээр үр үе эрткен, ону башкарып эдилеп турган тракторист Ш. Сүүр-оол ол трактор үрели бээрге ону чыраа аразынга чажырып тургузуп кааш чиде берген, ам Тожу районда чоруп турар сураглыг. Ук тракторнуң кезектери тоймаглаттынган, чүгле рамазы арткан. Ол ышкаш совхоз төвүнде «Беларусь» деп тракторнуң чүгле коробказы бакыраан турган, ам ооң артык кезектерин база-ла уштуп алгаш барган, ону септээр, хайгааараар кижи чок чаржынчыг апарган турар.

Сиген бөлдүрер аът дырбаатары совхозта чедишпейн турда Белдир-Кежиниң үстүү талазында аттыг 5 дырбаатары анаа-ла чыткылаар. Оларның чүгле втулкалары чок. Ол ышкаш «СК-3» деп ийи комбайнның бирээзиниң мотору чок, а база бирээзиниң блогу чарылган, «дыштанып» турар. Оон ынай трактор ан-дазыннары совхозтуң хериминиң даштында үен-даян октапкан, эннесекке чок чыткылаар.

Бо бүгү үрелген машиналарны септеп, бүдүрүкчүлүг ажыглаар дугайында совхозтуң директору эш Стихарев, бригадирлер болгаш инженер база механик ажылдакчылар сатыш салбайн турар.

К. ДОРЖУ.

КРИТИКА БОЛГАШ БИБЛИОГРАФИЯ

Өөрүшкүлүг амыдыралдың чурумалдары

Аныяк тыва литератураның хоочун төлээлекчилериниң бирээзи Василий Людупович Эренчинниң **«Чаартылганың чурумалы»** деп шүлүктериниң чыылдазы областың ном садыгларында көстүп келген. Амыдыралының болгаш чогаадылга ажылының кидин чечектелиишкининиң үезинде айыыл-ондакка таварышкаш мөчүзе-даа, Василий Людуповичиниң шүлүкчү ады читпээн. Аарыг-аржык чораан үезинде безин амыдыралдың өөрүшкүзүн, ооң кайгамчык солун чаагайын, ооң улам аас-кежиктиг, чурттаксанчыг апар чыдарын ол бодунуң шүлүктеринге ырлап алган.

Василий Людупович Эренчиниң чогаалдарында эрги шагның аарберге, ыы-сыылыг амыдыралын, чаа үениң эрес-маадырлыг кижилериниң демиселин, Коммунистиг партияга баштаткан совет улустуң аас-кежиктиг чуртталгазын, коммунизм тургузуушкунунуң өөрүшкүлүг чедиишкиннерин алган-йөрээп, алдаржыдып ырлап келген.

Чыындының эгезинде кирген «Тендиш дивес мөңгежиткен» деп шүлүкте совет кижилериниң ажылижин, өөрүшкүзүн, чедиишкиннерин чурумалдыг көргүзүп, Коммунистиг партияга болгаш Совет чазакка «угаан чүрээнден» сагыш-сеткилинден бердингенин илереткен:

Делегейде деңнелге чок
Дээди шынның тудуушкунун
Демниг күштүг совет улус
Тендиш дивес мөңгежиткен.

Чоргаарланыр чаякчымның
Чогум ады кымыл дизе
Коммунистиг партияны
Кончуг чоргаар адап чор мен.

В. Эренчиниң дыка хөй шүлүктеринде эрткен үениң кадыг-берге амыдыралын көргүскен. Маңаа «Совет Тыва» болгаш «Шоюң ирей» деп шүлүктерде аас-кежиктиг амыдыралче тыва улустуң канчаар чедип келгенин шүлүкчүнүң көргүскенин хайгаарап көрээли. «Совет Тыва» деп шүлүкте мындыг одуруглар бар:

Олбук, кудус илчи баскан,
Оран чуртту бужартаткан
Каргыс төре актыг чоннуң
Караан чушкуп, бастып чорду.

Чаптып баткан Улуг-Хемниң
Чараш чаагай хонаштарын,
Чангы, хүндү дужаалдыглар
Чаза базып, эзлеп чорду.

Бо болза тыва улустуң эрткен амыдыралының, эрге-медел чок, дүмбей-бүдүүлүк чораан хүннериниң чурумалы-дыр.

Ынчалза-даа чоннуң хосталгаже тура-соруу, бодунуң аас-кежин дээш демиселче чүткүлү кажан-даа соксавайн келген. «Ала караан дешкен болза» деп ырдан, «Чыда өлүр чылан эвес» деп үлегер сөстен чоннуң бот-медерелиниң оттуп турганын көрүп болур.

Бо дугайын В. Эренчин «Шоюң ирей» деп шүлүүнде мынчаар илереткен:

Кадай үр-ле ыыт чок оргаш:
— Каржы мээрең чедип келгеш,
«Аал богу болбаңар» деп,
Аттынып-даа шаанга четти.
Чаагым орта кымчы-биле
Чара шаапты, көрем—диген.

Бакты көрген кырган Шоюң
Бажын чайып соккургулаш,
Кылыктанмас боду безин
Кыйгы салып алгыгылаш,
Бир-ле чүве бодаңган дег
Биче када ыыт чок оргаш.

«Чагырга чок чазый ытка
Чапшып-чаныып оргаш чоор бис...»

Ынчаарга тыва улустуң бөгүнгү аас-кежиктиг чаа амыдыралы «Аврораның» төөгүлүг даашташкынын боттандырган улуг орус улустуң ачы-хавыазы-биле чаалап алдынар аргалыг болган. Ол дугайын В. Эренчин ол-ла шүлүүнге мынчаар илереткен:

Октябрьның медээчизи —
Оттуг чаныык диңмиттелип,
Соңгу сыннар—Саян ажыр
Солаңгылай чырып келген.
Дүн-даа дүшпес чырык херел
Түлээн чоңга көстүп келген.

Шүлүкчү бодунуң төрээн Совет Тывазын, ооң эгээртинмес ажык-байлактарын, делгемнерин, ында хайнытып үнген чаа амыдыралдың шапкын чалгыын, совет үениң изиг тыныжын «Чуртталганың чурулгазы» деп шүлүүнде мынчаар көргүскен:

Көшкүн чораан Эрзин, Тестиң
ховулары
Хөлбеңнедир ногаан торгу чадып-
кан дег
Тараа, сиген үнүш-дүжүт бистиң
черде
Далай ышкаш чалгып чыдар ындыг
байлак.

Шүлүкчүнүң элээн хөй чогаалдарында көдээ ажыл-агыйның мурнакчыларының овур-хевирин чараш чурумалдың, чечен сөстүң дузазы-биле көргүскен. Ол чогаалдарның күжү—чоннуң амгы амыдыралы-биле харылзаалыында, үениң чугула айтырыгларын чогуур өй-шаанда чурумалдыг көргүзүп турарында.

Мурнакчыларның чүгле ажыл-херектерин, чедиишкиннерин көргүзеринден аңгыда кижи мөзүлүн, сагыш-сеткилиниң бедик-чаагайын, арын-нүүрүнүң арыын, чонунга амдаа эки, шудургу бараан болуксаан күзелдерин В. Эренчин шыныы-биле көргүзүп турар. Ооң «Дүш», «Малчын», «Гудок үнү чаңгыланыр», «Чаа суурда» болгаш өскедаа шүлүктери ындыг.

«Дүш» деп шүлүкте саанчының овур-хевирин, чонунга болдунар-ла хөй ажыкты бээр дээн күзелин мынчаар чуруп көргүскен:

Эрткен дуне
ооң дүжү
өлдеп болган
Эки шайдан ижер-дир дээш,
кочал туткаш,
Эштип өскен
Эрзининге чеде бээрге,
Эргим хеми
ак сүт болган
чалгып чыткан.
«Сүткүр малдар бисте турда,
ында чү боор,
Сүттү хем дег аксып болур.
арга бар» деп,
Дүвү-далаш оттуп келген,
Долзат аңаа
Дүжүн бодап,
ажылынче далаш үнген.

Василий Людуповичиниң элээн хөй шүлүктери амгы үеде мурнакчы совет эртемниң, техниканың, совет кижилериң угаанының улуг чедиишкиннеринге—октаргайны чаалап алырының улуг хереэнге тураскаттынган. «Ракета айга чеменге», «Корабли чаныр келди», «Бисиң маадырывыс» деп шүлүктериниң аттарындан-на оларның утказы билдингир.

Делегейде улустарының акы-дунмалыышкы сеткили, эп-найралы, хосталга дээш демиселге, дем-каттыжыышкыны «Конго чону кортпас» болгаш өске-даа шүлүктерде илереттинген. Империализмни, колониализмни, кандыг-даа дарлады шүлүкчү көөр хөөн чогун илередип турар.

Ооң уругларга бижээн кижизидикчи ужур-уткалыг чогаалдары «Сылдысчыгаш» солунга үнүп турган. Чыындыда ооң «Хаалгажык», «Ийи өңнүк», «Одарга таварылга», «Ийи аңчы» болгаш өске-даа шүлүктери солун. Уругларның аажы-чаңын, чугаа-соодунуң онзагай чүүлдерин шын, тывызык сагынгыры-биле шүлүкчү көргүзүп турар.

Үстүнде айытқан чедимчелиг уран-чечен чүүлдер-биле кады «Чаартылганың чурумалы» деп чыылдада ам-даа чедир редакторлаттынмаан шүлүктер, харын-даа грамматиктиг чамдык частырыглар бары хараанчыг. Чижээ, «Бир-ле катап» деп шүлүкте «Бир-ле катап көргенимни бичиилерге төөгүп берейн» деп одуруглар, «Ийи аңчы» деп шүлүкте «Улуглардан дыннаанымны уругларга дамчыдайн» деп каттаттынганы хомуданчыг.

Шүлүкчү бодунуң чогаалдарының бо чыылдазында амыдыралдың өөрүшкүлүүн, магаданчыын ырлап, күш-ажылды алдаржыдып турар. Ооң «Совет Тыва» деп шүлүүнде бижээни болза:

Эткир үнүт чадаганның
Эдиски дег өткүт үнү
Совет чонну алгап-йөрээп,
Сорук кирген дыңнаалып тур.
Ырывыстың дээдизи —
Ыяк башкы Ленинниң
Айтып берген улуг оруу
Аяс дээрде хүндеп чырык.

А. ДАРЖАА.

БИР ФЕРМАДА

«Найырал» совхозтуң Булуң-Терек салбырының сүт-бараан фермазы Шолук-Ховунуң көгү-шыгы чаттыла берген, кара суглуг алаагының кыдыында дыттар аразында турар. Ында элээн каш өрээлчигештерлиг чуртталга бажыңы болгаш сүт хүлээп алыр бажың туттунган, маңаа чаа көжүп келген, эки одар-белчиирлиг черде. Инектерни болгаш базааларны семиртпишаан чайын болгаш кузун арбын сүттү, саржагны, сметананы алыр сорулганы олар салганнар.

— Бистиң партияның XXII съездизинге төлептиг ужуражыр дээш социалистиг чарыш бисте калбарган. Ооң түңнелинде саанчыларның аразында мурнакчыларның саны өзүп турар—деп, ук ферманың үчётчиги коммунист эш Шактар өөрүшкүлүг чугаалаш, саанчыларның ат кырында көргүзүглери — он хонуктуң түңнелин бижээн журналды көргүстү.

Саанчы Норжумаа Долчаңмаа 54 хар чеде берген, ында ажылдап турар саанчыларның улуу болза-даа, эрескапшагайы кончуг болду. Ол 1949 чылдан бээр саанчылап келген, ам совхозтуң мурнакчы ажылчыннарының бирээзи. Хоочун саанчыда он үш инек быжыглаттынган, ол инектериниң сүдү чайын чоорту көвүдеп келген: апрельде ниитизи-биле 1115 литр сүттү, майда оон 923 литр хөйну, ынчаарга июньда 2710 литр чедирген, июльда инек бүрүзүнден ол эрткен айларда турганындан улам хөйну саап алган. Инектериниң аажы-чаныын билир, эки одар-белчиирлерни шилип алырынга инек кадарчызынга дузалажып турар.

Булуң-Терек салбырының соңгукчулары бо чылын эрткен чер-чер Советтериниң соңгулдаларының хүнүнде саанчы Норжунмааны область Совединиң депутадынга соңгуп алганнар. Ам ол депутат хүлээлгезин эки күүседип, чонунга бараан болбушаан күш-ажылга төлептиг чоруун мынчаар көргүзүп турар.

Ошпар Анай бо фермада база бир мурнакчы саанчыларның бирээзи, ол ажылынга ынакшылдыг. Дуржулгалыг саанчыларның үлегерин эдербишаан, ол сүт саалдазын улам-на көвүдедип турар. Саанчыда он үш инек быжыглаттынган, олардан эрткен ийи-үш айларда ортумаа-биле хүнде 72 литр чедир сүттү саап турган болза, ам чамдык хүннерде 110 литр чедирип турар.

Малдың чайгы одарладыышкынынче кичээнгей салып, сүт саалдазын көвүдедип турарының түңнелинде эрткен чартык чылда күрүнеге 68 тонна сүттү садар хүлээлгезин ферма ажыр күүседип, он бир тонна хөй кылдыр дужаган.

Фермада эки ажыл-херектер көвүдеп турар, ынчалза-даа ажылдың бүдүрүкчүлүг чоруун моондактап турар чамдык четпестерни маңаа демдеглээри чугула. Ферманың быжааларының караа аарып турда салбырда мал эмчилери эштер Сандак, Сундуй олар аарыгларны болдурбазынче баш удур хемчеглерни чогуур үезинде албазыны четпес. Сүт тырттар машинаны элээн үр чылдарда ажыглап келгениниң ам ол машина сметананы эки ылгап үндүрүп шыдавас, чамдыкта сметана эвээжеп турар. «Найырал» совхозтуң дирекциязы бо ферманы чаа сүт машиназы-биле хандырары чугула.

ЧУРУКТА: область Совединиң депутады, саанчы Норжунмаа Долчаңмаа.

Д. АРАКЧАА.
Фото **В. ЛУТКОВТУУ.**

ГДР-НИҢ ЧАЗААНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

* * *

Барыын чүктүң өнчүк-чөңгээлиг хөделиишкиннеринге согуушкун

* * *

Конгонуң национал күштериниң чаңгыс эви быжыгып турар

ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

БЕРЛИН, август 15. (СЭТА). АДН агентилел Герман Демократтыг Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң дараазында медеглелин дамчыткан: «Германияның Федеративтиг Республиказының башкарыкчы бөлүктери боттарының чүткүлү-биле делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чидиглендирер болгаш герман айтырыын тайбың таарыштыр шиитпирлээриниң оруунга чаа моондактарны тургузар дээш айыылдыг үржүктарлыг болу берип болур янзы-бүрү өнчүк-чөңгээлерни кылып турарлар.

ГДР-биле садыглажылганы соксадыр дээр кыжаныглар сөөлгү үеде Барыын Германияда база катап дыңналып турар апарган. Чоокку үеде Германияны тайбың таарыштыр шиитпирлээри дээш, аңаа үндезилээш Барыын Берлинде байдалды өй-тавыда болдурар дээш ГДР-биле бир дөмей саналдан турар чүүттар-биле кады тайбың кереэзин чарарынга ГДР-ниң чазааның бодалын Германияны катап каттыштырарының дайзыннары садыглажылганы соксадырынга чылдак кылдыр бо үдаада будулдур ажыглап турарлар. Чаа өнчүк-чөңгээлерниң организакчылары боттарының бодалдарын чажырбайн турарлар. ГДР-биле садыг харылзааларын шуут үзүп тургаш, ооң экономиказын турулдурарын болгаш республиканың чонунуң таарымчалыг амыдыралын үреэрин олар кордап турарлар.

ГДР-ге болгаш ооң чонунга удур угландырган ол кыжаныгларны херекке албайн барып болбас. Бо кыжаныглар Барыын Германияның чонунуң амыдыралчы өрге-ажыктарынга чөрүжүп турар деп чүвени мооң-биле кады билир херек.

ГДР-биле чугаалажырын күш дөгзөр туруш-биле чорудар болгаш аңаа экономиктиг ыйыышкынны кылыр дээр орлдажыышкыннарның буураашкынга таваржыры чайлаш чок. Бөгүнге чедир Барыын Германияның ГДР-ге берип турар бараанналарын эргежок чугула таварылга болу бергенде даштыкы рынноктардан ап болурунга четчир кылдыр Герман Демократтыг Республиканың садыг харылзаалары калбарган. ГДР-ниң бараан солчулгазының 90 хуузу Федеративтиг Республикага эвес, а өске чүүттарга онаажып турар деп чүве билдингир болгай. Мооң-биле кады ГДР күчүлүг социалистиг лагерьниң экономика талазы-биле деткимчезинге быжыы-биле идегеп болур. Ол дугайында дугуржуушкун Совет Эвилели-биле болгаш өске-даа социалистиг чүүттар-биле шагда-ла чедип алдынган.

ГДР-биле садыглажылганы соксадыр дугайында Боннда кылып турар планнар улуг нарыыдадыышкыннарны хамыктыг мурнунда Барыын Германияның бодунга таварыштырар апаар. Ам барыын-герман хөй-хөй фирмалар ГДР-биле садыглажылганы чорудуп турар болгаш оларның бүдүүлгелериндө он-он мун ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар ажылдап турар болгай. Бир эвес ГДР-биле садыглажылганы соксадырының планнары амыдыралга боттаны бээр чүве болза, оларга материалдыг когарадларны таварыштырары ол болур.

ГДР биле Германияның Федеративтиг Республиказының аразында садыгны хөгжүдериниң чогуур ужур-дузазын Герман Демократтыг Республиканың чаза үнелеп көрүп турар. Туруп турар байдалдарда, бир тээ герман күрүнелериниң аразында таарымчалыг харылзаалар федералдыг чазактың буруузу-биле херек кырында чок болуп турар болган ужурунда, экономиктиг харылзааларны хевээр артырары болгаш калбартыры ийи герман күрүнелериниң чоорту чоокшулажырынга болгаш келир үеде каттыжарынга аргаларны иледе тургузуп турар деп чүвени ГДР-ниң чаза барымдаалап турар.

Ону барымдалаш, ГДР-ниң чаза ол садыг харылзааларын быжыглаар болгаш улам ыңай калбартыр сорулга-биле бүгү күжениишкиннерин доктаамал салып келген. Колдуунда ГДР-ниң чазааның бо чайгылыш чок туружунуң ачызында, бот-бодунга ажыктыг экономиктиг кады ажылдажылга эки үндезинни хандырган берлин садыг дугуржулгазынга 1951 чылда ат салган соонда, ийи герман күрүнелериниң аразында бараан солчулгазы чыл келген тудум-на өзүп турган дээрзин хөөрем чокка чугаалап болур.

ГДР-ге удур «кадыг-дошкун хемчеглериниң» талалакчылары 1951 чылда берлин дугуржулганы чаңгыс тала-биле үзер чоруктун чедирип болгу дег ургуктарның дугайын боданыр ужурлуг. Төлевирлер болгаш дуза чедирер дугайында немелде дугуржулганы олар база-ла утпас болза чогуур, ол дугуржулганы өзүгаар ГФР биле Барыын Берлиниң аразында чүүктерни сөөртөкни дээш санажылгаларны чорудуп турар болгаш садыг кереэзиниң чардынмас кезии болур. Садыг дугуржулгазын үскеш, ГФР-ниң чаза төлевирлер дугайында немелде дугуржулганың күштүг турарын база чок болдурар ийик. Садыг дугуржулгазындан чаңгыс тала-биле ойталаан таварылгада ГФР-ниң чаза ГДР-ниң орук-харылзажылгалары-биле бараанналарны транспорттаар аргазын ышкынар ийик. Барыын-герман чазак ыңдыг шиитпири-биле Барыын Берлинге согугну сагыштыы-биле таварыштырар дээрзинге чигзиниг чок.

ГДР болза бот-өргелиг күрүне болур болгаш ооң орук-харылзажылгаларын чүгле кереэлиг өгелерге үндезилээш, тодаргайлаарга, улустар аразының өргезиниң хүлээп алдынган ниити нормаларынга бүрүн дүүштүр ажыглап болур деп чүвени Барыын Германияның башкарыкчы бөлүктери билип алыр ужурлуг».

Ажылчын-тараачынның күрүнезинге шынчы чорук

БЕРЛИН. (СЭТА). Берлинде секторлар кызыгаарларын быжыглаар талазы-биле чазактың боттандырган хемчеглерин ГДР-ниң хөй-ниитизи тайбының кереэзинге салыышкын деп шак ынчаар үнелеп көрүп турар. Байдалды экижиткен. Республиканың ажылчы чоннары бодунуң чазаанга чүреэниң ханызындан четтирдивис деп чугаалап турарлар дээрзин солуннар бижип турар. Ажылчыннар, тараачыннар, интеллигенцияның төлөлекчилери ГДР-ниң Күрүне чөвүлелинге болгаш Министрлер чөвүлелинге чоруткан чагааларынга болгаш телеграммаларынга ажылчын-тараачынның күрүнезинге боттарының шынчызын медеглеп, тайбының кереэзин дүрген чарары дээш туружуп турарлар.

«Тайбыны болгаш бот-бодун билчир чорукту күзеп турар кижилерге магалыг-ла эки болду, атомнуг дайынны планнап турар ыңдыг кижилерге ылаштыг-ла согуушкун болду! Барыын Берлинни милитаристерниң адаан-өжөөнинин үнер дөзү кылдыр хуулдуруп турганы чылча согугда таварышкан. Ынчалзажок ол ам-даа шупту эвес. Туюлунга чедир шиитпирлээшкинни Барыын Берлинде фронтучу хоорайның байдалын узуткаарының аргазыбиле чедип алган туруп болур»—деп Каттышкан нацияларның немец лигазының президентизи профессор Штейнигер бижээн.

Национал шанналдың лауреады, кино режиссёру, К. Метциг, сураглыг артист В. Швабе болгаш артист Э. Дункельман олар мынча деп бижээннер: «Тайбың дээш демисежир херек. Ынчангаш бистер болза бистиң соңгуп алганывыс болгаш бүрүнү-биле идегеп турарывыс бистиң чазаавыс бодунуң бүгү-ле хөделиишкиннеринге бистиң деткимчевиске ынанып болур деп медеглээрин күзеп тур бис. Ооң тайбың дээш агрессчиге шиитпирлиг ойтур согуушкунну бээри дээш политиказы — бистиң политикавыс».

Бо чайын Японияга полиомиелиттен аарыыр чоруктун муң ажыг таварылгалары дацылаттынган. Элээн каш он-он таварылгаларда аараан кижилер өлгүлээн турган.

Полиомиелитке удур эмнерни — галантминни болгаш дириг вакцинаны ССРЭ-деи садып алырын чазак бодавайн турарының дугайында дыннадыгны япон парлалгага парлап үндүрген.

Совет эмнерни садып алырын негээн иелериниң шимчээшкини бүгү чуртка калбарып үнген.

Хөй-ниити санал-оналының базыышкыны-биле япон чазак Совет Эвилелинден 10 миллион түк вакцинаны садып алган.

Чурукта: Токиода уруглар полиомиелитке удур совет дириг вакцинаны четтирип турары. Фото Киодо агентилелдин.

КЫДАТТЫҢ ЧАЗАА БОЛГАШ ЧОНУ БҮРҮН ДЕТКЭЭН

ПЕКИН. (СЭТА). Варшава кереэзиниң киржикчилери чүүттарның күрүнелериниң чазактарының медеглелинге дүүштүр ап чоруткан, Барыын Берлин-биле кызыгаарга контрольду күштелдирер талазы-биле ГДР-ниң чазааның хемчеглери болза Барыын зүктүң агрессчи бөлүктериниң өнчүк-чөңгээлиг хөделиишкиннеринге тайбыңга ынакшылдыг социалистиг чүүттарның күчүлүг удур согуушкуну болур деп, «Жэньминь жибао» солун август 16-да бижээн. Варшава кереэзиниң киржикчилери күрүнелериниң ол быжыг туружун Кыдаттың чазаа болгаш чону бүрүнү-биле деткип турар.

АКШ-ка баштаткан барыын талакы чүүттар Совет Эвилелиниң саналындан чөрүүлеп ойталавышаан, Германия-биле тайбының кереэзин чарарын сонгаар тыртарын үргүлчүлеп, дайынга белеткелди күштелдиреринге, дайын дүвүреэзинин киткелдиреринге болгаш боо-чепсекти хереглээр деп кыжанырынга Барыын Берлин дугайында айтырыгны бүгү тала-биле ажыглап турарлар деп, үк солун үлемчылап бижээн. Барыыны Берлинни ГДР-ге болгаш социалистиг лагерьге удур күштелдирген үрегдекчи ажыл-чорудулганың базазы болдуруп, ГДР-ниң экономиказын кошкадырының болгаш корумчурум чок чоруктарны организастаарының талазы-биле янзы-бүрү ёражок хемчеглерни ап турар барыын талакы күрүнелериниң кем-буруулуг хөделиишкиннери үгле ГДР-ниң чонунуң дээп болбас эргелерин болгаш шелээткелин хажыдып турар эвес, харын-даа социалистиг өскедаа чүүттарның айыыл чок чоруунге кыжаныш турары мырыңай билдингир.

Демократтыг Берлинге айыыл чок чоруктун хемчеглерин ап чорудар дугайында ГДР-ниң чазааның шиитпири—ол дээрге барыын талакы чүүттарның болгаш Боннуң бөлүктериниң кем-буруулуг хөделиишкиннеринге күштүг согугну таварыштырып турар мырынай эргежок чугула хемчег-дир деп, «Жэньминь жибао» солун айтып турар.

Улуг чүүлдүгзүнүүшкүн

ПАРИЖ. (СЭТА). Барыын Германияның болгаш Барыын Берлиниң адаан-өжөөнчи база милитаристи күштериниң социалистиг лагерьниң чүүттарынга удур үрегдекчи ажыл-чорудулганың сокдадыр сорулга-биле Улуг Берлиниң барыын талакы секторлары-биле кызыгаарны киришпитир ГДР-ниң кызыгаарларынга Герман Демократтыг Республиканың чазааның ап чоруткан контроль хемчеглерин Франциянын демократтыг хөй-ниитизи улуг чүүлдүгзүнүүшкүн-биле уткаан.

Барыын Берлинден болгаш Боннан сорук киирип турар дүвүреэзиннериниң болгаш дайынче күткүүшкүннериниң кампанияларының хоразын ол хемчеглер дыка кошкадыр, а ол ышкаш Герман Демократтыг Республиканың экономиказын үзеринбиле чөөн-герман валютаның чогумчалыг эвес кызыы курузун өжегээр деткип турар барыын талакы чүүттарның планнарын сандарадыр деп, «Юманите» солунга Ив Моро бижээн.

Барыын талакы күрүнелериниң сорук киирип турары герман милитаристилер Барыын Берлинни, оларның хууда албан пропагандазының ол дугайында чугаалап турары-биле алырга, ГДР-ге удур шпиончу чоруктун уязы, сулчээлериниң болгаш өнчүк-чөңгээлериниң доктаамал одаа, нацисчи пропаганданың төвү, метеоозун акша кылыкчыларының чыглыр чери болур «фронтучу хоорай» болдурганнар деп, автор ооң ыңай бижээн. Бо байдалдарның үезинде ГДР-ниң чазааның алган хемчеглери чүгле Герман Демократтыг Республиканың айыыл чок чоруунун негелделеринге дүгжүп турар эвес, харын-даа тайбыңны камгалаарының сагындырыг хемчеглери болуп турар. Ол хемчеглер часты бээр бомба хевирлиг болуп турар Барыын Берлинни айыыл чок болдурарының эгези болуп турар.

Быжыглал шивээзи Герман Демократтыг Республика болуп турар Германияның тайбыңга ынакшылдыг бүгү-ле күштери-биле француз улус сагыш-сеткилин каттыштырып, чүгле Германия-биле тайбың кереэзи барыын-герман милитаризмниң талазындан кыжанынгы Барыын Берлинни нейтральдыг болгаш демилитаризастаттынган хостуг хоорай болдурарының аргазы-биле узуткап болур дээрзин билип турар.

Чаңгыс эви быжыгып турар

СТЭНЛИВИЛЬ. (СЭТА). Конгонуң ийи ең улуг национал партияларының—Лумумбаның тургусканы Конгонуң Национал шимчээшкининин болгаш Африкан сагыш-сеткил каттыштырылгазының партиязының каттышканының дугайын чоокку эрткен хүннерде чарлаан. Чаа чаңгыс аай политиктиг партия Лумумбаның национал партиязы деп аттыг болган (ПНЛ). Конгонуң көскү политиктиг ажылдакчызы Анисет Кашамураның баштап турары Сереа деп партияның бир бөлүү, а база ол ышкаш Стэнвливильде туруп турар Балубахат партияның кежигүннериниң чамдыызы ПНЛ-ге боттарының каттыжып киреринин дугайын база медеглээннер.

Ол болуушкун-биле холбаштыр хоорайның Лумумба аттыг стадионунга хөй кижи киржикчилиг митинг болган. Чүүттүң национал күштериниң чаңгыс аай партиязын тургускан дугайында дыннадыгны чыылганнар улуг сорук киринишкин-биле утканнар.

ҮРГҮЛЧҮЛЕВИШААН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ассошиэйтед Пресс агентилелдин дыннадыын ёзугаар алырга, шериг албанында турар аңаа составтың 26.800 хире шериг албанныларын болгаш офицерлерни хуусаазында халаштырбас дээрзин АКШ-тың далай министерствозу чарлаан. Ол шериг албанныларын янзы-бүрү хуусааларда—алды айдан бир чылга чедир халаштырбас.

Агентилелдин айтып турары-биле алырга, далай министерствозунуң ол дужаалы шериг күштерин өстүрериниң программазының кезии болур. Шериг албанының хуусаларын ыяавыла узадыры турум шериглериниң шериг албанныларынгада база ол ышкаш курлавырда турарларга-даа бир дөмей хамааржыр.

КҮШ-КУЛЬТУРА БОЛГАШ СПОРТ

Москва. Спортомен кыс Татьяна Руссияның башкарып чорааны «МИ-1» деп вертолет Москва чанында Тушино аэродромдан июнь 18-те ужуп үнген.

Вертолет Москва — Калуга — Вязьма — Москва аразынга 500 километр черни 3 шак 31 минута 42 секундада шакта 142,642 километр дүргедээшкин-биле ужуп эрткен.

Ыңдыг түннел болза чаа делегей чедиишкини болур.

Чурукта: элбээ-биле үндүрүп турар «МИ-1» деп вертолет ужудуушкунда.

Фото **С. Преображенскийнин.** СЭТА-ның фотохроникаазы.

УНЕВЕРСИАДАНЫҢ МУРНУУ ЧАРЫЫНДА

СОФИЯ. (СЭТА). Студентилерниң болгаш аныяктарының Бүгү делегей оюннарының — универсиадазының эгелээринге чедир санныг хонуктар арткан.

Универсиаданың организастыг комитединге кээп турар чагыгларның саны хүннүн-не өзүп турар. Австрияның, Англияның, Бельгияның, Грециянның, Индонезияның, Израильдың, Иранның, Ирландияның, Ливанның, Люксембургтуң, Польшаның, Португалияның, Румынияның, Тунистың, Францияның, Венгрияның, Чехословакияның, Швецияның, Японияның болгаш өске-даа чүүттарның командалары ол маргылдаага киржириниң чагыын киргеннер.

«Народен спорт» солуннуң санаанын ёзугаар алырга, чиик атлетика маргылдаазынга 335, сугга эштиринге болгаш сугже халмырынга—107, фектованиеге —142, тенниске —50, гимнастикага—47 спортчулар, баскетболга эр улустарның—11, хереэженнерниң—6, хол бөмбүүнге эр улустун—8, хереэженнерниң—5 командалары киржир.

Универсиадага делегейниң ең шыырак дээн аныяк спортчулары болгаш момандалары келир. Чижээ, ватерполистер маргылдаазынга Рим олимпиадазында бирги беш черни эзлээн—Италияның, ССРЭ-ниң, Венгрияның, Югославияның болгаш Румынияның командалары келир. Софияга Голландияның ватерполистери база келир.

Индонезиядан болгаш Япониядан келир аалчыларның спортчу көргүзүглеринден алгаш көөрге, оларның хөйү шаңналдыг черлерни ап болгу дег. Индонезия чиик атлетикага, сугга эштиринге, фектованиеге спортчуларны чорудар. Индонези спортчу Гозаль 100 м. черни 10,5 секундада маңнап эрттип турар, а 100 болгаш 400 м черлерге хостут арга-биле эштиринге Дамджати болгаш Насусионнуң көргүзүглери база багай эвес.

Японияның командазы оон-даа эки түннелдерни көргүзүп шыдаар спортчулардан тургустунган. Ол командада 100 метрни 10,6 секундада, 200 метрни 21,6 секундада эртер, черниң узунун 7,71 см халыыр кижилер бар.

Студентилерниң болгаш аныяктарның бүгү делегей универсиадазының программазы мындыг:

Чиик атлетика—август 31-ден сентябрь 3-ке; **эштири, сугже халыыры**—август 26-дан сентябрь 1-ге; **теннис**—август 26-дан 31-ге; **фектование**—август 25-тен сентябрь 2-ге; **баскетбол**—август 25-тен сентябрь 3-ке; **хол бөмбүү**—август 26-дан сентябрь 2-ге; **гимнастика**—август 27-28-ке чедир болгулаар.

Универсиаданың байырлыг ажыдыышкыны—август 26-да, хаңдынары—сентябрь 3-те болур.

* * *

Универсиадага Италиядан 150 спортчулар келир. Италия команданың составында элээн хөй көскү дээн олимпий оюнларының киржикчилери, спортчулар бир. Оларның аразында 200 метрге маңнаарынга олимпий чемпиону Ливио Берутти болгаш өскелер-даа ында бар.

* * *

Румын төлөлекчилериниң составында 148 спортчулар кирип турар. Оларның аразында черниң бедиин халыырынга делегей рекордсмени, олимпий чемпиону Иоланда Балаш болгаш көскү октакчы Манолиу олар бар.

* * *

Польшадан 140 кижиниң келирин София манап турар. Оларның аразында диска октаарынга делегей рекордсмени Э. Пионтковский, копье октаарынга делегей рекордсмени чорраан Я. Сидло, ортумак дистанцияларга маңнаарынга көскү спортчу Б. Ковальчик олар бар.

* * *

ГФР 57 чиик атлеттерни, Япония—58, Турция—59 спортчуларны Софияже чорудар. Ынчаарга Португалия болгаш Люксембург чүгле 5—5 кижилерни чорудар деп турар.

СЕРГЕЙ ПОЛУШПАЕВИЧ СЕРЕН

СЭКП кежигүнү, партия болгаш совет аппараттың харыысалгалыг участоктарынга ажылдап чораан Сергей Полушпаевич Серен аар аарыга таварышкан, 1961 чылдың август 16-да элекке мөчээн.

С. П. Серен 1923 чылда Чөөн-Хемчик районунуң Баян-Тала сумузунга ядыы араттың өг-бүлезинге төрүттүнген. Ол бодунуң күш-ажылчы оруун 19 харлыында Тожуга нам кожкомунуң пропаганда болгаш агитация кылдызын өргелекчилээни-биле эгелээн. 1943 чылда ТАРЭ ТК-ның секретарынга, 1946 чылдан эгелеп ВЛКСМ Тыва обкомунуң секретарынга соңгуттурган. Ооң соонда эш С. П. Серен 1952 чылда СЭКП-ниң Сүт-Хөл райкомунуң бирги секретарынга соңгуттурган. 1955 чылда эш С. П. Серен ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл хоорхүүскомунуң даргазының оралакчызынга соңгуттурган. 1960 чылда СЭКП-ниң Кызыл хоорхомунуң аппарадынга ажылче шилчээн.

Партия кайнаар-даа чорударга, С. П. Серен дааскан ажыл-херекке бодунуң күжүн болгаш билиин берип, кызымаккай ажылдап чораан. Ол эш-өөрүнге аптиг-ээлдек, сагыштовангыр эш чораан.

Партия болгаш Чазак С. П. Серениң күш-ажылын бедин-биле үнелээш, ону «Күш-ажылдың Кызыл Тугу», «Хүндүлелдің Демдээ» орденнер болгаш медальдар-биле шаннаан.

С. П. Серениң нүүрүнде партияның ажыл-херээнге бердинген эштиг оскүндүвүс. Ооң дугайында чыыткылыг турааскал бистиң чүректеривиске үр үеде артар.

Бөлүк эштери.

Редакторнуң ораланчызы
Д. О. БЕГЗИ.

Угаап көрүңер, аныяктар

Чалыы назын! Кадык, шыырак мага-боттан, чаактарның, эриннериң чаягаар бүткен эңгискелериндеи, туң дег ак диштериң хүлүмзүрүүнден, баш дүгүнүң ёзулуг өңүнден магалыг чараш чүве кайдал!

Чогум-на харын ынчангаш, чамдык аныяк кижилериң боттарының арын-шырайын кевин-херек чок чүвелер-биле будуттунуп, каастап үргедээр чоруун көөрү кончуг-ла хомуданчыг. Эриннерин электен эрте будуп эгелээрге, эриннериң кызылгыры чиде бээр, пудраны үргүлчү ажыглаар чорук кешти кургадырынга чедирер, водородтуң эзилдирии-биле баш дүгүн будаанындан баш дүгү сыйлыычал болу бээр болгаш оларның дүжер чоруунга идигни бээр болгай.

Кремиер болгаш янзы-бүрү арын-баш чаар чаашкыннар арынны чараш кылыптар, кижиниң четпес шырайын таарымчалыг болдуруптар деп чамдык кижилер санап турар. Ол дээрге ханы частырыг-дыр! Кеш дээрге—организмниң бүгү-ле четпестериниң тодарап келир көрүнчүү-дүр. Шак-ла ынчангаш, чүгле кешти чаасканды рзын эмнээри кончуг шын эвес. Арынның кежиниң эки, чараш болур чоруу чүгле ону арыг-шевер ажаарындан хамааржыр деп билир болза шын эвес, ол дээрге кижиниң кадыының байдалындан кончуг хамааржыр.

Чамдык кижилериң арын-шырайының кежи төрүмелинден чуга болгаш хоюг чымчак, а чамдыктарының—күзүреш болгаш кадыг. Чаг болгаш тер ылган үндүрер бестериниң ажылдаары кижи-ле бүрүзүнде дөмей эвес, кончуг ылгалдыг. Ынчангаш кеш үстүг-даа бооп болур, көңгүс кургаг-даа болу бээр чоруу ында. Ынчангаш оларны ажаары база-ла оортан хамааарыштыр янзы-бүрү болур.

Кеш чуга болгаш чымчак болган тудум-на, удаа-дараазы-биле ылаңгыя саваң-биле чунар чорук кончуг хоралыг.

Бир эвес кеш үстүг болгаш күзүр болза, мындыг чурум-биле чунары ажыктыг: баштай чылыг суг-биле чунгаш, дараазында соок суг-биле чунуп алыр. Кештиң үстелиичели шала өйтавында болза, неделяда 2—3-ле катап саваң-биле чунар болза черле ажырбас, а өске хүннерде саваң чокка чунуп турар. Ындыг кижилер үстелчек кылдыр бүдүрүп каан «Детский» болгаш «Косметический» деп саваңнарны ажыглаар болза эки.

Шивишкиленчек маткаларлыг арынны клевер болгаш череда дээр үңүштериниң бүрүлериндеи хандылап хайындырып каан изиг суг-биле чууру ажыктыг болгаш ону ооң соонда соок сугга чуп каптар. Ол ышкаш борлуг кислотаның эзилдириин ажыглаары база-ла ажыктыг (бир стакан сугга чаңгыс шай шопулааның ишти борлуг кислота).

Оолдар 10—15 харлап турар үезинде болганчок-ла арнының кежинге болгаш хөрээнге база оргазынга маткалар тыптып келгилээр. Ындыг таварылгаларда улус эмчилерге дораан барбайн, ол мырыңай шивишкилеп, харындаа мөчектелчектер тыптып келирге ам кээп мөгүдеп, эмчилерге чеде бээр болур-дур. Маткалар шак ынчап барганда экиртир эмнээри бергедей бээр. Бир эвес эмнээр чорукту эрте эгелээр болза, оларны ис чок кылдыр экиртип каавыдып болур.

Чалыы арында химиктиг будуушкуннарны көөрге таан-даа кончуг хомуданчыг. Ооң орнунга семирип, экирип, бодамчалыг дыштанганындан чаактары кызып келир шак ындыг быжыг кадыкшылдың түңнели болу берген арын-шырай өскерлиишкиннерин көөрге, харын таарымчалыг, чаагай-даа. Ону чедип алырынга күш-культура болгаш спорт кончуг улуг ужур-дузалыг.

Бистиң аныяк оолдар, кыстарывыстың улуг кезии күш-культура болгаш спортка хандыкшылдыг. Оларның арынларының өңү чараш, кежи кадык, эки. Ынчалзадаа чамдыкта соокка ийикпе изигге үр турупкан сөөлүнде кижиниң эриннери хорлап, чарлыылай бергилээр. Ындыг таварылгаларда эриннерни үстүг крем-биле ийикпе эрин будуур, өңү чок будук-биле (помада) чаарын сүмелээр бис, а ол ышкаш үр агаарлаанының сөөлүнде дораан чуруп болбас. Изигге изиргенген кештиң эки сериидеп келирин манап, а ооң соонда өрээлдің температуразынга дең чылыг сугга саваң чокка чунар херек.

Баш дүгү кадык болгаш чараш болзун дизе, ону эки ажаар болза эки. Баш дүгүн неделяда чаңгыс-ла катап (50 градус чедир) изиг сугга саваңнап («Детское», «Яичное», «Спермацетовое» деп саваңнар-биле) чуурр чугула болгаш ооң соон дарый бир дитр чылыг сугга чаңгыс стол шопулааның ишти уксус холааш, саара кудуптар. Ол чорук баш дүгүн чымчадыр болгаш чайыннал. дырыптар. Баш дүгүн өл турда дырап болбас; узун болза аразы ырак диштерлиг дыргак-биле дыраар херек. Сыйлып үрели бербези-биле дүне када баш дүгүн өрүп алгаш удуп болбас. Баш кыстырарлар чидиг болбазын база хайгааараар херек.

Чамдык уруглар бажын тускай резиналар-биле долгап дыдыртып турарлар. Эмин эртир изиг демирлер-биле болгаш үстүнде айыттынган резиналар-биле кончуг сырый кылдыр кыстырар чозин оларга сагындырыксаан ийик рук баш дүгүнге хоралыг дээрбис.

Боду чаяаттынган чараштың узун хуусаада артып калырына эң-не эки арга болза бодун арыгшевер ап чорууру, күш-культураның, өөредилгенин, күш-ажылдың болгаш дыштанылганың хүн чурумун сагыыры болур.

ТЫВА ОБЛАСТЫҢ САНИТАРЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«ВЛКСМ-НИҢ 30 ЧЫЛЫ» (улуг залга): **«Сеңзэ ынак мен, амыдырал»** 9.30, 11.30, 1.30, 3.30, 5.30, 7.30 9.30 шактарда; (биче залга): **«Чажыт бижик»** 4.30, 6.30, 8.30 шактарда, (Кинохроника залынга) **«Тептон селеме» деп операция»** 3.40, 5.40, 7.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **Уругларга программа** 10 шакта; **«Ийи далайның чажыды»** (1-ги сериязы) 11.15, 1.15 шактарда; **«Сеңзэ ынак мен, амыдырал»** (делгем экранга) 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Кортик»** 2.30 шакта.

«ВОСТОК» **«Бистиң оолдар»** 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда; **«Таманго»** 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА»: **«Дарга—төптүң халдакчызы»** 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда кылдызының 23-54, харыысалгалыг секретарының болгаш харыысалгалыг дежурныйның 23-35, көдээ ажыл-агый кылдызының 25-38, партийжи амыдырал болгаш культура амыдырал кылдыстериниң 37-13, иштики информация кылдызының 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг кылдыстериниң 21-27, үдетпүр болгаш транспорт кылдызының 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—01329. Чагыг № 1690. Культура өргелелиниң типографиязы.